

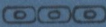
MAGYAR MŰVELŐDÉS-
TÖRTÉNETI INTÉZET
Szeged.

150

L. sz. 704.

639₃/42

szakieltár 1029/10

KOLOZSVÁRI ÉRTEKEZÉSEK
AR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL

8. SZ.

Társadalom és Művelődés Hunyadi Mátyás törvényeiben.

Irta

Kemény József.

Martinkovics

Nagybánya,
Nánásy István nyomása
1918.

XB 134959

III KOLOZSVÁRI ÉRTEKEZÉSEK III
A MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL

8. SZ.

VB 33263

Társadalom és Művelődés Hunyadi Mátyás törvényeiben.

Irta

Kemény József.

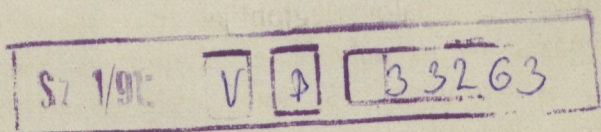
Nagybánya,
Nánásy István nyomása
1918.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J910021953

SZEGEDI TUDOMÁNYOS EGYETEM
Magyar Néprajztörténelmi Intézet Könyvtára

Left. napló: VI.

a. csoport: 1641 szám.

BEVEZETÉS.

A törvények művelődéstörténeti forrásértéke. A decretumok rövid tartalma és jellemzése.

Művelődéstörténeti forrásérték szempontjából a krónikák, emlékiratok, legendák, oklevelek mellett kétség kívül első helyen állnak a törvények. Igaz, szövegük szárazabb amazokénál, de viszont a legmegbízhatóbb arra nézve, hogy időnkint, a társadalom legjobbjai mily állapotokat hibáztattak és milyeneket óhajtottak, követték. A krónikákat a tudákosság és az író korabeli állapotok visszavetítése a régi időkbe, valamint az átíráskori viszonyoknak megfelelő toldozgatások, a legendákat hasonló tévedések és a csodás elemek, az emlékiratokat a pártos elfogultság, az okleveleket a hiúságból és jog vagy birtokkeresetből eredő hamisítások teszik kritikussá, melyek ugyancsak éles szemet kívánnak a kort lehetőleg hűen rekonstruálni akaró historikustól. Történelmi irodalmunk valósággal hemzseg azoktól a hibáktól, melyeket a hamis oklevelek hitele okozott.

Céлом I. Mátyás törvényeit művelődéstörténeti szempontból tanulmányozni s a „Corpus Juris Hungarici”-ba felvett törvényekre szorítkozva, Hunyadi Mátyás korának rekonstruálásához hozzájárulni.

Mátyásnak I. decretuma (1462-ben) csupán három cikkely, mert a Frigyessel kötött szerződést s a korona kiváltásáért megajánlott egy arany subsidiumot nem vették be a Corpus Jurisba, hanem csak azt a három cikkelyt, amelynek egyike a király személyes bíráskodása elé tartozó ügyeket, másika a hűtlenségi eseteket s a harmadik az egyházi bíráskodás alá eső ügyeket tárgyalja, de teljesen kihagyták még az alkotmányt biztosító törvényeket is.¹⁾ A második decretum a koronázás évéből való (1464), mely az eredeti 28 cikkelyen kívül megerősítette az 1222-ik aranybullát, Nagy Lajos 1351. és Zsigmond 1435-ik évi 2-ik decretumát. E 28 cikkely közül 11 cikkely szól az igazságszolgáltatásról (3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 14, 17, 19, 21, 27.) Négy cikkely birtokadományozás és birtokfoglalással foglalkozik (12, 16, 18, 23.) A többi cikkelyek: a szent korona megőrzéséről (2), Albert halála óta épült kastélyok lerombolásáról (10), Szlavonország és az erdélyi részek régi szabadságainak megerősítéséről (13), az új pénzverésről (22), a dézsmafizetés módjáról (24), az ünnepnapai vásártartási tilalomról (25), a hamis pénzverők büntetéséről (26) szólnak. — Hét év múlva (1471.) kelt a Corpus Jurisba foglalt harmadik decretum 31 cikkelye, melyekben a nemzet a sérelmek orvoslását követelte, mivel az előbbi cikkelyekben „bizonyos szabadságok és kiváltságok talán nem elég világosan vannak kifejezve.”²⁾ E cikkelyek

1) Szilágyi: Magy. nemz. tört. IV. köt. 204. l. — 2) 1471. évi decr. bevezetése.

közül 8 cikkely az igazságszolgáltatás körébe vág (5, 9, 12, 14, 17, 19, 22, 28); hat cikkely az adó, vám, dézsma ügyről szól (3, 11, 24, 25, 26, 30). Birtokadományozás és foglalással négy cikkely foglalkozik (10, 13, 23, 27). Két cikkely a várak őrzéséről és bizonyos várak lerombolásáról intézkedik (6, 29). A többi cikkelyek: a királyi sónak a régi helyen való tartásáról (4), felkelési szabályzatról (7), a király öt pecsétjéről (8), arról, hogy ispán csak nemes lehet (15), a jobbágyok költözködéséről (18), továbbá arról szól, hogy a királyi tiszt senkitől se vegyen el ingyen semmit (20) s a katonák senkinek kárt ne tegyenek (21). Az utolsó cikkely a decretum megtartását rendeli el (31). — Azután a rendek 1474. évi törvényhozása következik, kik a király távollétében az ő meghagyására ültek össze Budán, hogy háborus rendkívüli határozatokat hozzanak. A decretum 16 cikkelye nagyrészt adóüggyel foglalkozik (1, 4, 5, 6, 9, 13, 16). Három cikkely a hadüggyel (7, 8, 15), kettő bíráskodással (10, 12), kettő sóadományozással (2, 3) foglalkozik, majd az elfoglalt fekvőjóságok visszaadásáról (11) s a jobbágyok költözködésének egy évre való eltiltásáról intézkedik. — A negyedik decretum 15 cikkelye 1478-ból való, melyből öt cikkely adóról (1, 2, 4, 5, 15), öt cikkely bíráskodásról (7, 10, 11, 12, 13), kettő birtokügyről (8, 9), egy-egy a hadbaszállásról (3), jobbágyok védelméről (6), régi szabadságok megerősítéséről szól (14). — Az V. decretum 17 cikkelye (1481.) nagyobbbrészt a

dézsma-ügygyel foglalkozik (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13) s csak három cikkely (14, 16, 17) rendelkezik igazságszolgáltatás s egy a birtokadományozásról (15). — Négy év múlva a nádorválasztó országgyűlés hoz 12 pontot, melyek a nádori hatáskört szabják meg, részint a király kiskorusága, távolléte, vagy nem léte esetén (1, 2, 3, 10), részint azokkal a cikkelyekkel, melyek mint a nemzet és királya közötti békesség őrének szólnak (7, 8, 5, 6) s végül, amely a sereg főkapitányává emeli őt. Érdekes kérdés merült fel, hogy e nádori cikkelyek törvényeknek tekinthetők-e vagy se?¹⁾ Timon és Fraknoi foglalkozott e kérdéssel és pedig ez utóbbi amellettt érvel, hogy e cikkek nem tekinthetők törvénynek, míg Timon az ellenkezőt állítja. Szabó Dezső Fraknoi érveit tartja helyesnek, mivel — úgymond — e nádori cikkek hozatala előtt nincs eset arra, hogy nádor királyi helytartó lett volna s a nádori cikkek hozatala után pedig nincs arra adat, hogy e törvényekre hivatkozva neveztek volna ki nádort királyi helytartóvá.²⁾ — Valamennyinél legrendszeresebb a „Decretum maius“ (1486), bár ez is nélkülözi többé-kevésbé a logikai egymásutánt. A 78 cikkely közül a legtöbb az igazságszolgáltatással foglalkozik (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 28, 29, 30, 31, 33, 38, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 65,

1) „Századok“ 1917. évf. 528—544. 1. — 2) Századok“ 1918. évf. 107—110. 1.

67, 68, 69, 70, 72, 73, 77 == 50). Dézsma, adó, vám és illeték ügyel 12 cikkely (35, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 64, 74, 75, 76), birtokügyel (adományozás és foglalás) ugyanannyi (14, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 46, 49, 57). Jobbágys elvitele és költözködéséről két cikkely intézkedik (34, 39). Egy-egy cikkely az ispánokról (60), korcsmákba fegyver nélkül való belépésről (66), a király kegyuri jogáról (37) s az utolsó cikkely (78) a decretum megtartásáról szól. Kis túlzással ezeket a cikkelyeket „pro perpetuo” érvényűnek mondotta a király.¹⁾

Ami Mátyás decretumainak általános jellegét illeti, a legnagyobb súly az igazságszolgáltatáson van. A Corpus jurisba foglalt 200 cikkely közül 89 foglalkozik igazságszolgáltatással (44·5%) adóügyel 42 (21%), birtokügyel 23 (11·5%), hadügyel 6 (3%), egyéb ügyekkel 40 (20%).

1) 1486. évi decretum befejezése.

Föld és népe.

Határváltozások. Föld- és néprajzi adatok.

Mátyás I. decretumát (1462) „*Dei gratiae Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galitiae Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque rex*“ nevében hozza, tehát a melléktartományokra való igénye ugyanaz, mint az utolsó árpádházi király idejében volt¹⁾ 1471-ben már „*Bohemiae rex*“ is olvasható a Dalmatiae után. A VI. decretum hozatalakor pedig (1486-ban) a „*Silesiae et Luxenburgensis dux Marchioque, Moraviae et Lusatiae*“ is benne van a címében, melynek birtokába a győzelmes cseh és sziléziai háborúval jutott. Ez jelzi a hódítás sorrendjét s az ország határainak változását Mátyás és elődei alatt.

S „bár illődolog²⁾ — mondja a törvényhozás bevezetése (1486) — hogy a királyok ne csak fegyverrel, hanem törvényekkel is ékeskedjenek,“ Mátyást ebbeli szándékában a külelenséggel való folytonos elfoglaltsága akadályozta meg, mert az országot csehek, németek, törökök és más szomszéd népek folytonosan háborgatták, úgy, hogy az anyaországon kívül alig maradt meg valami s azt is különböző ellenség árasztotta el. „De szerencsére sok véráldozat

1) v. ö. Dr. Erdélyi László Magy. Művelődés tört. II. kötet 83. l. — 2) „Corpus Juris Hungarici“ 402. lap, bevezetés.

árán, nem csak visszaállítottuk, hanem minden oldalon nagyon ki is terjesztettük.“ „A nemes célt“ (t. i. a törvényhozást) ezután sem lehetett megvalósítani, mert Frigyes római császár és Austria duxa, jöllehet, „úgy becsültük mintha édes apánk lenne s mindenben kedvére tenni törekedtünk:“ hadat üzent, betört, pusztított s „e háborúval hat éven át voltunk elfoglalva,“ de végre nemcsak Bécs, hanem Austria jó része is magyar kézre került.

Földrajzi adatokban egyébként is elég gazdagok Mátyás törvényei. Az *országrészek* közül megemlékezik a törvényhozás Horvátország, Szlavonia, Szerémség, Mácsó és Erdélyről. Mikor elrendeli, hogy Szlavoniát és Erdélyt a régi szabadságaiban kell megtartani; Mácsóban nem kellett 1478. óta octávás törvényszéket tartani;¹⁾ Szerémségről meg tudjuk, hogy 1464-ben báni széke üres és 22 év múlva Haraszthy Ferenc és Szokoli András a szerémi bánok, Boszniának pedig kormányzója van Zápolyai Imre személyében.²⁾

Említett *megyék*.³⁾ Pozsony, melynek ispánja 1464-ben Pankyrker András, 1486-ban Lendvai Bánffi Miklós; Zagoria megye ispánja Vilmos (1464.) Ennek az ispánságnak területén szűntek meg a varasdi törvényszékek (1486.) s a felebbezés ezután a bánhoz történt.⁴⁾ Az ország szűkös helyzete miatt 1478-ban mindenütt elren-

1) 1478. évi 11. t.-c. — 2) Az 1464. és 1486. évi decretumok végén levő felsorolások alapján. — 3) U. o. — 4) 1486. évi 50. t.-c.

delték a nádori közgyűlések törvénykezéseinek generale iudiciumoknak megszüntetését öt évre, csak Pozsega, Valkó, Szerém, Baranya és Csanád, Zaránd, Arad vármegyében nem, mert ott igen sok gonoszság történik.¹⁾ 1471-ben pedig elrendeli Mátyás, hogy 25 nap alatt le kell rombolni a somogyi Szenyér, Bereg megyében Dolha, Mármarosban Sztropkót, Zemplénben Upori László castellumait: Gellysnyest és Abarat, a pozsegai Ceéke castellumot, Valko vármegyében Huszár Balázséit: Knezsevecs és Farklewczet s végre Lanka castellumot. (Szerém m.)²⁾

Városok. Az árpádkori civitas elnevezés lassankint átment a fallal körülkerített váraljára s ez lett a város (civitas) míg a hajdani civitas neve castrum lett. Ilyen castrumok: Keve, Possi, Haram.³⁾ Civitasok: Esztergom, Győr, Nyitra, Veszprém, Kalocsa, Eger, Csanád, Várad, Gyulafehérvár. Vannak villák és vásárjogot élvező kerítetlen falvak is, ezek a mezővárosok (oppidum). Ilyen a somogyi Csurgó, melynek vámját 1471-ben megszüntette a király a megye kívánságára.⁴⁾

Ami a *néprajzot* illeti, úgy látszik, velenczeiek, lengyelek tömegesen telepednek le s vásárolnak birtokot az országban, mert Mátyás kénytelen ezt hűtlenség terhe alatt megtiltani, hogy a szent korona földjére áhítozóknak akár eladás, akár zálogolás útján földet ne adjanak.⁵⁾ Csehek, németek, törökök is költöznek be, kik

1) 1478. évi 7. t.-c. — 2) 1471. évi 29. t.-c. — 3) 1478. évi 6. t.-c. — 4) 1471. évi 30. t.-c. — 5) 1486. évi 32. t.-c.

már nem kételkedtek abban, hogy az országot örökre megtarthatják, sőt úgy megvetették abban lábukat, hogy kezdtek az országlakosokkal házasságot kötni s velük sógorságba lépni.¹⁾ A rácoknak azonban öt évvel előbb dézsma mentességet ad Mátyás egy időre, hogy e szakadárok példájára legyen kedvük másoknak is átjönni, kik török uralom alatt vannak — eme engedmények láttára.²⁾

1) 1486. évi decr. bevezetés, 6. §. — 2) 1481. évi 3. t.-c. 4. §.

Mátyás király udvara.

Mátyás koronázása. Koronázáskor megerősítt a nemzet régi jogait. A koronaörök. A szent korona eszméjének megnyilvánulása Mátyásnál. Mátyás címe. Mátyás hatalomköre; ő a legfőbb törvényhozó, legfőbb bíró. Közvetlen királyi bíraskodás elé tartozó ügyek. A legfőbb bírószek, a királyi kuria vagy királyi udvar. Királyi ítélőmester. Legfőbb kegyúr. Legfőbb hadúr. Övé a szent korona földjének adományozási joga. Távollétében a nádor a helytartó. A nádor hatásköre. A király öt pecsétje.

Mátyás csak 1464-ben koronáztatta meg magát. Az ezen alkalommal a koronázás végett „pro felici coronatione nostra“ Székesfehérváron (in Alba Regali) tartott országgyűlésen (in congregatione generale) terjesztik elő a rendek a II. decretum cikkelyeit a királynak megerősítésre, mely április hatodikán kelt nyolc nappal a koronázás után, Mátyás uralkodásának hetedik évében.

A koronázáskor előterjesztett új cikkelyeken kívül megerősíti a nemzet régi szabadságát,¹⁾ mert II. András aranybúlláját, Nagy Lajos törvényeit és Zsigmond 1435. évi második decretumának megtartását fogadja. S mivel a szent koronának igen fontos a szerepe a nemzet életében, annak elvesztése mennyi kárnak, pusztításnak lett az okozója s 80000 aranyért válthaták vissza Frigyestől, azért ugyanakkor megvetette alapját a *koronaörök* intézményének, mert tanácsosainak közös akaratából a korona

1) Corpus Juris Hungarici 345. I. 3—6. §.

őrzésére alkalmas helyről és személyekről kívánt intézkedni.¹⁾ A *szt. korona eszméje* azzal nyilatkozik meg legszebben, hogy a cseheknek, lengyeleknek, mint a szt. korona földjére áhitozóknak hűtlenség büntetése mellett nem volt szabad várakat (*castra*) városokat (*civitates*) erősségeket (*fortalitia*) mezővárosokat (*oppida*) eladni, vagy bármilyen módon is kezükre játszani.²⁾ Magszakadás, hűtlenség esetén a birtok a koronára szállott vissza,³⁾ csak az adományozás joga a királyé. Aki pedig a király és korona közhatalma ellen támad, az elveszti birtokát.⁴⁾

Mátyás címe — mint több helyen olvasható a törvények sorai között — „*regia majestas*,“ míg a rendek a „*serenissimi principis*“ meghagyásából ülnek össze Budán (1474.) törvényhozásra.

Ő a *legfőbb törvényhozó*, mert az országgyűlés által előterjesztett cikkelyeket ő erősíti meg titkos pecsétjével (*bulla secreta*). Hoznak ugyan a rendek is törvényeket, de a király „meghagyásából és parancsából“ s törvényerőre igazán csak akkor emelkednek e határozatok, mikor Mátyás megerősítő diplomát (*diploma confirmatorium*) csatolt hozzá (1474.)⁵⁾ A főpapok, bárók, nemesek „*suplicantes humiliter*“ kérik az előterjesztett cikkelyek megerősítését.⁶⁾ — Mátyás

1) 1471. évi 2. t.-c. — 2) 1486. évi 32. t.-c. — 3) 1481. évi 15. t.-c. és 1486. évi 26. t.-c. — 4) 1462. évi 2. t.-c. — 5) Kovachich közli „*Sylloge decretorum*“-ában I. köt. 219. l. *Mathiae I. R. Diplomatorium eodem anno conditae in Corpore Juris impressae ex 1474.*“ — 6) *Corpus Juris Hung.* 345. l. 3. §., 357. l. befejezés; 373. l. 6. §.

a törvényhozást annyiban mégis megosztotta, amennyiben „éretten tanácskozik a minden oldalról felmerült ügyekről,” a főpapok, bárók, nemesekkel.¹⁾

Ő a *legfőbb bíró*, mert övé a kegyelmezési jog, még a nádor sem kegyelmezhet meg senkinek (1485. 10. t.-c.). Mindenki felett ítélt, de nemes embert neki sem szabad elfogni a törvény rendén kívül, csak azt a nobilist, aki másnak factora, vagy urától szolgálata teljesítése nélkül távozott el.²⁾ Bármely ügyben csak az örökös ispánok tartoznak a közvetlen királyi bíráskodás alá.³⁾ Fej és jószágvesztésre azonban csak a király ítéltet más nobilist is, mert ez már a Mátyás által megerősített arany-bullából is kitűnik (8). Dézsma ügyben is a király láthat törvényt.⁴⁾ Akkor is az ő tanácsát kellett kikérni, ha a szent széken más ügyet bíráltak el, mint aminő hatáskörükbe tartozott az 1464-iki törvényhozás XVII. c. alapján.⁵⁾ Szabadon elengedheti még a nádor által kirótt birságokat is, bár ezt se tegye — mondja a törvény — mert ezekről a nádor rendelkezik.⁶⁾ Jóllehet a király a legfőbb bíró, a nyolcados törvényszéket (octavas) még az ő távollétében is meg kellett tartani.⁷⁾ Nem akadályozhatta meg a perfolymatot sem s az ilyen parancsot tartalmazó leveleit bárki büntetlenül megszeghette.⁸⁾

Amíg a rövid eljárásokat meg nem szüntették,

1) Decretum maius bevez. 2. §. 467. l. — 2) 1471. évi 2. t.-c. — 3) 1486. évi 21. t.-c. — 4) 1486. évi 44. és 45. t.-c. — 5) 1471. évi 17. t.-c. — 6) 1485. évi 9. t.-c. — 7) 1464. évi 5. és 1486. évi 3. t.-c. — 8) 1471. évi 12. t.-c.

addig közvetlenül a királyi bírószkodás elé kerültek a nyolcados törvényszék megkerülésével azok, kik nemesek házaira támadtak, az okirat hamisítók, gyűjtogatók, szabad menedéklevél megsértői, kik hivatalos ténykedés közben támadnak a nemesekre, az egyházakra török, kik szűzeket és tisztességes asszonyokat csábítanak el.¹⁾ A legfelsőbb birói szék a *királyi kuria* vagy *királyi udvar* (curia regis seu regalis), melynek birái támogatták a királyt. Közvetlen jogitanácsadója a *királyi-ítélőmester* (regius protonotarius). Ítélőmesterei voltak a többi rendes kuriai bírónak is, de a protonotáriusak csak a rendes bírák jelenlétében ítélhettek.²⁾ Még a közvetlen királyi bírászkodás elé tartozott ügyek elbírálásánál is jelen kellett lenni azoknak a főpapoknak és báróknak, akik akkor éppen a kuriában időztek.³⁾ A királyi kuriába felebbeztek azok, akik az alsóbbfoku bíróság ítéletétől felmentést, kegyelmet vártak.

A király a *legfőbb kegyúr*. Minden pecséttel (sigillo) bíró egyház vagy monostor felett övé a kegyúri jog és a bán, ispán, vajda vagy bármely más királyi tiszt nem avatkozhatott bele az ilyen egyházak vagy monostorok ügyeibe.⁴⁾ Ő a *legfőbb hadúr*, mert ő rendeli el 1478-ban, hogy öt évig senki sem köteles hadba szállani, csak ha a törökök, oláhok, csehek vagy Frigyes támadna.⁵⁾ S megismétli ezt az engedményt

1) 1462. évi 1. t.-c. — 2) 1486. évi 53. t.-c. — 3) 1462. évi 1. t.-c. 10. §. — 4) 1464. évi 18. t.-e., 1471. évi 9. és 18. t.-c., 1486. évi 37. t.-c. — 5) 1486. évi 3. t.-c.

többször is, jutalmul a megajánlott subsidiumért. De ezt a legfőbb hadúri jogát korlátozza a Zsigmond óta érvényben levő bandériális törvény, mely elsősorban a király kötelességévé teszi a haza védelmét s csak végső esetben veheti igénybe a nemesi fölkelést. Az ország határán kívül csak a király pénzén tartozott a nemes menni. Csorbát ütött hadúri jogán az is, hogy a nádort egyszer s mindenkorra a sereg főkapitányává tette s nem választhatta azt többé szabadon tetszése szerint.¹⁾

A szt. korona földjeinek adományozása is a király joga volt. A főpapok, káptalanok s más egyháziak sem szerezhettek három tanuvallató levéllel birtokot (cum tribus litteris inquisitoriis) csak a király vagy őt helyettesítő bírák függőpecsétés (privilegalis) levelével.²⁾

A király távollétében a *nádor* az ország *helytartója* (locum tenens), ki mindent tehet kegyelmezés és birtokadományozást kivéve. Magszakadás esetén királyválasztásnál övé az első szavazat, ha pedig a király kiskoru, a nádor a gyámja. A két utóbbi cikkely világosan kifejezi a magyar trónöröklés elvét, mely szerint a királyt fia követi s a szabadválasztás joga csak magszakadás esetén illeti a nemzetet, de kizárja a Beatrix trónigényeinek teljesülését is.³⁾ A nádor csillapítja le a király és alattvalói közt támadt viszályt s mindenféle egyenetlenséget, a királyi méltóság épségben tartása mellett. A követeket

1) 1485. évi 4. t.-c. — 2) 1486. évi 57. t.-c. — 3) Szilágyi: A Magy. nemz. tört. IV. köt. 304. l.

---

is a nádor tartozott kihallgatni, ha ezt a király elmulasztaná. A király kiskorusága esetén országgyűlést is hirdethet. Ő a legfőbb bíró a király után. Ő Dalmácia és a kúnok bírája.¹⁾

Mátyásnak öt pecsétje van: aranybulla, kettős (duplex), titkos (secretus), bírói (iuris dīcus) és gyűrűs (amularis).²⁾

1) 1485. évi decretum. — 2) 1471. évi 8. t.-c.

Egyházi társadalom.

Érsekségek, püspökségek. Egyháziak szerepe az állami életben. Egyházi bírászkodás. Egyháziak részvétele a végrehajtásoknál. Hites bizonyosságok. Egyházi jövedelem: dézsma (dézsma szedés), papiténykedések díjazása, törvénykezési eljárások eredményeiről kiállított levelek díja. Az egyházirend kiváltságai.

A II. és VI. decretumok végén, fel vannak sorolva a jelen volt tisztelendő atyák és urak, ami világot vet a püspökségek, érsekségek számára.¹⁾

Érsekségek: az esztergoni, kalocsai. 1464-ben Szécsy Dénes az esztergomi érsek, biboros, huszonkét év múlva ezt az érseki széket üresnek mondja a felsorolás. Kalocsai érsek, István. Kalocsa örökös ispánja és udvari főkancellár. Majd (86-tól) Péter. *Püspökségek*: egri püspök, László majd Gábor biboros az említett két időpontban. Várad püspöke János, ki a „decretum maius”-nál is jelen van. Ugyan e két felsorolás időpontjában Erdély püspöke Miklós, majd Geréb László a választott és megerősített püspök szt. széki követ. Csanádi püspök Albert, majd János. Vincze majd Miklós a váczi püspök. Pécs püspöke János, 86-ban már Zsigmond van jelen. Mindkét decretum hozatalakor Albert a veszprémi püspök. A győri főpásztor Ágoston, majd Orbán királyi kincstárnok, választott és megerősített püspököt találjuk a méltóságban. Tamás,

1) Az 1464. és 1486. évi decretumok bef.

majd György barát a nyitrai püspök. A zágrábi és boszniai szék betöltetlen az uralkodás hetedik évében, de 86-ban Ozvald a zágrábi, Mátyás a boszniai püspök. Ez utóbbi még megerősítetlen. A szerémi széken Orbán majd János ül. A II. decretum hozatalakor jelen van még Márk Tinin püspöke is.

A főpapok tagjai a királyi tanácsnak. Bejáratosak a királyi kuriába. Jelen kell lennie a kalocsai érseknek, legalább felerészben az erre megválasztott többi főpapoknak a rövid és nyolcados törvényszékeken.¹⁾ Hűtlenség vétkében senkit sem maraszthat el a király s nem foghat el sem előkelőt (maiores), sem alacsony sorsut (minores) a főpapok és bárók megkérdezése nélkül.²⁾

Ami az *egyházi bíráskodás* módját és jogkörét illeti, erről Mátyás többször intézkedett. Istentisztelet, vagy szentség körüli vétkek, eretnokség, hamis eskü, esküszegés, egyházi átok alá eső ügyek; házasság, hitbér (dos), jegyajándék (parapherna), mennyegzői ajándék (donatio), negyed jog (ius quartalitii), ha ingóörökségről van szó, özvegyek és nyomorultak ügyei birtokpereket kivéve; dézsma- és uzsora ügyek; papi személyek és asszonyok bántalmazása miatt ott ítéleznek, más nem világi természetű ügyeken kívül. Más ügyekben ítéletet hozniok nem volt szabad, csak ha a király beleegyezését kikérték.³⁾ A „decretum maius“ még a dézsma ügyeket is

1) 1478. 12. t.-c. — 2) 1464. évi 3. t.-c. és 1486. évi 46. t.-c. — 3) 1462. évi 3. t.-c., 1464. évi 17. t.-c. és 1471. évi 17. t.-c.

kivette az egyházi bíróság kezéből s ezentul (1486.) csak a király hozhatott dézsma ügyben ítéletet, még a rendes bírák sem.¹⁾ Nem adhat-tak ki név nélküli és egyházi bíráskodás alá nem tartozó ügyekben idézéseket, hanem az idéző levélben ki kellett tenni az idézett nevét és a tárgyat. Csekély ügyekben nem idézhetnek meg senkit, hanem tartoznak elküldeni a saját illeté-kes hatóságához (ad suum patronum.)²⁾ Egyházi bíráskodás elé tartozó ügyeket mind egyházi, mind világi (laicus) előbb saját püspöke előtt perelhetett s onnan aztán felebbezhetett az ér-sekhez s a pápához, de egyenesen a római curia előtt senki sem kereshette az igazát.³⁾ Egymás ellen perlekedő egyháziakat és világiakat csak egyenlő birságban marasztalhattak el.⁴⁾ A per függőbenléte alatt pedig nem volt szabad egy-házi tilalom alá vetni az ellenfélt.⁵⁾ Az egyházi büntetések voltak az egyházi tilalom (interdictum) és a kiközösítés excommunicatio).

De fontos szerepe van az egyháznak a tanu-vallatás (inquisitio), perbe hívás (evocatio), iktatás (statutio), határjárás (metae reambulatio), helyszíni szemle (revisio) és egyéb *végrehajtá-sok*nál, melyek a káptalanok vagy konventek kiküldöttei, mint hites bizonyságok (fide digni-tas) előtt szoktak végbemenni, kik e ténykedés-ről az illető konvent vagy káptalan pecsétjével ellátott s a tényállást tartalmazó levelet állítottak

1) 1486. évi 45. t.-c. — 2) 1481. évi 17. t.-c. 2. §. — 3) 1471. évi 19. t.-c. — 4) 1464. évi 14. és 1486. évi 72. t.-c. — 5) 1486. évi 28. t.-c.

ki.¹⁾ De a kisebb konventeknek (conventus minores) már Nagy Lajos megtiltja a levelek kiadását. Ugyanezt teszi Mátyás, ki külön kiemeli a szt. jóbi konventet, mint olyat, melynek pecsétje nem hiteles, nincs jogosítva a levelek kiadására.²⁾ A fide dignitás csak abból a megyéből való lehetett, ahova kiküldték. S csak olyanokat küldhettek ki, akik az illető konventben vagy káptalanban méltóságot viseltek. Káptalanból csak kanonokat vagy más javadalimast, konventekből pedig misés papot és nem segéd testvért. Mielőtt bizonyság tételre kimentek, esküt kellett tenniök előljáróik előtt, a velük kiment homo regius szintén esküt tett a konvent vagy káptalan előtt visszatérte után, nehogy a kiküldöttek részrehajlók legyenek.³⁾ Ugyanezt célozza a törvény, mikor elrendeli, hogy azon szerzetek apátságait, melyeknek tulajdonában hiteles pecsétek (sigillum) vannak — csak az illető rend szerzeteseivel tölthetik be s a püspök vagy helyettese évenként kétszer tartozott meglátogatni az egyházmegyéje körébe eső konventeket s ha szabálytalanságot tapasztalt, az apátot vagy prépostot letehetette, javadalmait másnak adhatta. A rossz és engedellen szerzeteseket ki kellett dobni a konventből, mert ha az apátok, prépostok jók, akkor a szerzetesek is fedhetetlenek lesznek.⁴⁾ Egyébként Mátyás törvényei nem említenek szerzeteket, névleg is csak egyről van szó s ez a szt. jóbi kisebb szerzet, kis konvent (ordó minor.),

1) 1486. évi 10. t.-c. — 2) 1486. évi 59. t.-c. — 3) 1486. évi 8. és 10. t.-c. — 4) 1486. évi 11. t.-c.

melynek mint láttuk, — megtiltották a levelek kiadását.

Egyházi jövedelem: Nagy Lajos rendelete szerint a főpap, illetőleg a székesegyháza is, mint földes ur köteles volt szedni földjein a kilencedet,¹⁾ miután kivette minden évi termés és állatszaporulat tizedét. Tized illette meg őt nemcsak a saját birtokain, hanem az egyházmegye területén levő minden birtokon minden jobbágytelektől. E jövedelmeken kívül a papi ténykedésekért s a törvénykezési eljárásokért szedtek levélváltáságul törvényes illetékeket. Egyéb jövedelmekről nem szólnak Mátyás törvényei.

De legbövebben emlékeznek meg a *tizedekről*. Az ország régi szokása szerint bor, gabona, köles, búza, rozs, árpa, zab, bárány, méhből szedhető dézsma. Hol bor nem terem, ott csak gabona és egyéb termények után követelhettek tizedet.²⁾ Azokból a pénzekből, melyeket a káptalan vagy konvent bizonyságai előtt szoktak fizetni, nem volt szabad sem kilencedet, sem tizedet szedni, csak ha a felek egyenetlenkedvén, letétbe kellett helyezni a pénzt a sekrestyében, mely esetben az egyenetlenkedő fél rovására megdézsmáltatták.³⁾ A rácok és egyéb ily szakadárok a dézsma alól mentesek voltak. A velük társuló, szerződő keresztények csak a magok része után tartoztak tizedet fizetni. E tized-mentesség azonban csak ideiglenes volt, hogy legyen kedvük megtelepedni ily szökevények példájára

1) 1351. évi 6. t.-c. — 2) 1481. évi 1. és 9. t.-c. 2. §. —

3) 1486. évi 75. t.-c.

másoknak is.¹⁾ A földesurak a tizedből semmit sem foglalhattak le a magok számára.²⁾ Az egri püspökimegyében a tized alá eső állatokat (bárányokat) szt. Mihályig kellett eltartani, mely időn túl a gazda nem volt értük felelős, ha bajuk is esnék.³⁾ A dézsma két részletben fizethető; karácsonykor és gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén (dec. 25. febr. 2.). Ezen időn belül nem volt szabad senkit a dézsma okán egyházi tilalom alá vetni, hanem előbb szt. Miklós (dec. 6.) táján fel kellett szólítani a fizetésre. Fizethettek természetben és pénzben, kiki úgy, amint saját papjával megegyezett, de pénzben senki sem követelhetette. Ha azonban pénzben fizették, el kellett fogadni a két obolus értékű pénzt. A dézsmát eleinte bérbe is adták, de ezt Mátyás később megtiltotta. Ha azonban valamelyik főpap szorultságában megtenné, a bérlő (arendator) csak a régi egyezség szerint szedhetette azt be. Ellenkező esetben, a dézsma szedő mellé kirendelt nemes, köteles volt a bérlőt elfogni s a király elé vinni, ki a főpapot a bér erejéig ki-elégítette, amazz pedig megbüntette.⁴⁾

Miként történt a *dézsma szedés*?⁵⁾ A főpap kiróvót küldött ki (dicator requisitionis), aki egy dézsma szedőt (decimator) vett maga mellé. Ezt a kiróvót be kellett jelenteni a megyei törvényszéken. Azon megyei nemesek közül, kiket a király kiválasztott, ~~végüknek~~^{tt} maguk mellé egy

1) 1481. évi 3. és 4. t.-c. — 2) 1486. évi 43. t.-c. — 3) 1486. évi 42. t.-c. — 4) 1464. évi 12. t.-c., továbbá 1481. évi 2 és 9. t.-c. — 5) 1486. évi 40. t.-c.

vagy két becsületes, megbízható egyént, aki a dézsmálók ellenőrzésére a főpap vagy káptalan költségén kiment. Mielőtt elindult, a törvényszéken megeskették. Ha a dézsmáló nem járt el becsületesen, a nemesnek jelentést kellett tennie káptalannál s ha ez nem nyújtott elégtételt, a király tett igazságot ilyenkor, addig szünetelt a dézsma szedés. De az ügy eldőlteig senkit sem sujthattak egyházi tilalommal a dézsma miatt. Eleinte a dézsmálók egyedül mentek ki, minden nemesi felügyelet nélkül, de úgy látszik, sok visszaélés történt, mert Mátyás 1471-ben megengedi, — kötelezővé ugyan még nem teszi — hogyha valamelyik megyében egy nemes vagy plébánost akarnának kiküldeni a dézsmálás ellenőrzésére, ezt megtehessék. A kiküldött — ha akarta — bevádolhatta a dézsmálót, ha nem, úgy az tovább is eljárhatott tisztében büntetlenül.¹⁾ Nyolc év múlva már kötelezőnek mondja a törvény a nemesi ellenőrzést.²⁾

A paraszt a kivetésre megjelent egyének előtt bevallotta termését s erre meg is esküdött. A kirovónak jogában állott felhányni az asztagot, de ha annyit talált, mint amennyire a jobbágy megesküdött, egy aranyat kellett fizetnie a felhányásért. Ellen esetben a paraszt elvehette a decimátor lovait, melyet az osztag felhányása előtt a paraszt udvarán kellett kikötnie.³⁾ Némely megyében az eskütételért két kepe gabonát sze-

1) 1471. évi 3. t.-c. — 2) 1478. évi 5. t.-c. és 1481. évi 8. t.-c. — 3) 1464. évi 24. t.-c., 1471. évi 3. t.-c., 1474. évi 16. t.-c., 1478. évi 15. t.-c., 1481. évi 11. t.-c. és 1486. évi 41. t.-c.

dett a dézsmáló a jobbágytól. Ezt Mátyás eltiltja, hacsak valahol nem régi szokás.¹⁾ A dézsmálásnál rovasnyeleket használtak (*capita dicarum*), mely a későbbi adónyugtátványt pótolta.²⁾

A dézsmálók eleinte a falunagyhoz (*villicus*) szálltak. Később (1481.) Mátyás a plébánoshoz utalja őket. De azért a *villicus* arra a helyre, ahol a *decimátor* étkezik, köteles két fogás ételt (*duos ferculos*), két köből (*duos cubulos*), vagyis két budai véka (*duos quartalitia Budensia*) zabot, két kalácsot (*tortas*) vagyis két kerek kenyeret (*panes circulares*) és két pint bort küldeni. A szomszéd falvak falunagyjai azonban nem vettek részt a teherben, mert ők amugy is nagy szolgálatot tettek a tized összegyűjtésével.³⁾

A papiténykedéseket vidékenként különböző megállapodás szerint díjazták. Sokszor nem elégedtek meg azzal, hanem pld. a megölt ember eltemetéséért egy ezüst márkát követeltek, a rendes díjon kívül. Ezt a szentségtörést, a *simonia* egyik nemét különösen Somogy megyében üzték már I. Károly óta, mikor is az ő kérésére a pápa bullában tiltotta meg az ilyen követeléseket. Az erről szóló bullát Mátyás is felolvastatta s aki ezentul vétett ellene, javadalmát veszítette.⁴⁾

A törvénykezési eljárások eredményeiről kiállított levelekért is szedett az egyház törvényes díjat, *illetéket*. E díjakat illetőleg Zsigmond intézkedése szerint jártak el, melyet Mátyás is

1) 1478. évi 15. t.-c. 5. §. — 2) 1481. évi 6. t.-c. — 3) 1481. évi 7. t.-c. — 4) 1351. évi 2. t.-c. és 1486. évi 63. t.-c.

megerősített koronázáskor a „Decretum maius“ pedig részletesen foglalkozik a szedhető illetékekkel. Így pld. az első, második és harmadik perbehívó levélért 24 denárt szedhetett a jegyző és íródeák dijaival együtt. Ha a megengedett díjakon felül követeltek, a megyei nemesek tanúsága alapján a király látott felettük törvényt, ki javadalomvesztéssel sujtotta őket. A bizonyoságtételre kiküldött egyéneknek minden úton töltött napért 24 denár járt, akár a saját, akár a felek lovain mentek ki s azok, akik őket kivitték, kötelesek voltak vissza is vinni.¹⁾

Az egyházi rend kiváltságai: Minden pecséttel bíró egyház vagy monostor felett a kegyurijog a királyé s ebbe senki más nem avatkozhatott bele.²⁾ Egyházi személyekre semmiféle taxa nem vethető, de akik közülök hadiszolgálatra vannak kötelezve, annak eleget kellett tenniök.³⁾ Egyháziak házába éppen úgy, mint a nemesekébe nem volt szabad beszállani még háboru idején sem, azok akaratán kívül. Szigoru büntetés várt az átvonuló csapatokra, ha a templom ajtaját feltörték, hogy onnan a jobbágyoknak biztonságba helyezett élelmiszereit elvigyék.⁴⁾ — Vasárnap és Szűz Mária ünnepein csak a kalocsai érsek és váradi püspök tarthatott vásárt egyháza birtokain.⁵⁾

1) 1435. évi (II.) 10. t.-c. és 1486. évi 74. t.-c. — 2) 1471. évi 18. t.-c. — 3) 1471. évi 24. t.-c. — 4) 1486. évi 61. t.-c. — 5) 1464. évi 25. t.-c.

A világi társadalom osztályai.

Rendek. Renden kívülállók. A Mátyás kori jobbágy nem igazi szolga. Szabadon költözködik, de vissza követelhető, ha felmondás és adóssággal törlesztése nélkül távozik el. A korlátozások nem jelentik a jobbágy szolgai állapotát. A Dózsa lázadás oka nem a jobbágy elnyomott állapota, hanem az eleség hiánya. Földesurak a jobbágyot nem elnyomni, hanem neki kedvezni törekedtek. A Mátyás kori jobbágy terhe csupán a korunkbeli állami egyenes adónak felel meg. Okleveles adatok a jobbágy elnyomásáról csak egyes konkrét esetekre vonatkoznak. Nemesek: fő- és köznemesek. Fő és köznemes közt jogban különbség nincs. A nemes ember élet és közbiztonsága. A köznemesek szerepe a közéletben. Köznemesek a főurak szolgálatába, mint hűbéresek és zsoldosok. Főnemesek. Városi polgárok. A társadalmi osztályok váza.

Mátyás törvényeit a főpapok (praelati), bárók (barones), előkelők (proceres) és választott nemesek (electi nobiles) beleszólásával hozza. Ezek a *rendek*, kik részt vesznek a közhatalom vezetésében, különösen a törvényhozások és végrehajtásokon.¹⁾ Sőt az ordinus a király távollétében, — annak meghagyásából — hozott törvényeket önállóan is (1474), de ehhez Mátyás utóbb megerősítő nyilatkozatot csatolt.²⁾

E rendeken kívül állanak a *jobbágyok* (iobagiones, servé, servientes, rustici, coloni). A jobbágy név az Árpádok alatt tisztli osztályt jelentett s az

1) A „status et ordinis” kifejezés csak később, a Habsburgok korában jön divatba, míg e korban a „regnicolde” használatos. Téves tehát a „Corpus Juris Hungarici” eme kifejezése, mely a XVI. századi kiadótól származik. — 2) Kovachich közli Sylloge I. köt. 219. l.

Anjou korban már legalsó osztály neve lett. Ez a legalsó osztály azonban nem rabszolga. E korban a szó szoros értelmében vett szolgát, — olyat, aminőt az Árpádkorban megismertünk — nem találni. A szolgaság igazi jegye a helyhez kötöttség, már pedig a Mátyás-kor jobbágyainak megvan a szabad költözködő joga. Már Nagy Lajos kimondja, hogy a jobbágyokat régi bűneikért nem szabad letartóztatni sem személyük, sem vagyonukban, csak ha valami bűntényt követtek el.¹⁾ A költözködés úgy történt, mint Zsigmond idejében. Minden jobbágy szabadon elmehet, ha eleget tett bérleti s egyéb kötelezettségeinek. A földes ur által reá rótt birságot egy hónapon belül köteles megfizetni, mely időn tul, ezen a cimen senki sem tarthatta őt vissza. Ha valamelyik jobbágyra az ur csak akkor vetne taxát, mikor megtudta, hogy el akar menni, akkor az ur 3 márka büntetéssel lakolt. Minden rendkívüli taxát 60 napon belül be kellett szedni, hogy senki régi adósságáért visszatartható ne legyen.²⁾

Azonban a szolgát erőszakkal, ura tudta nélkül elvinni nem szabad. Aki másnak jobbágyát licencia kérés nélkül elvitte, 3 márkával büntette már Zsigmond, mit Mátyás is törvénynek ismert. Az ispán vagy helyettese (alispán) vagy a szolgabíró (iudex nobilium) hivatalvesztés terhe alatt köteles visszavinni őt urához. Aki pedig vonakodik visszaadni — ha kell — az ország összes nemesei fölkelhetnek ellene az ispán segítségére.³⁾

1) 1351. 18. t.-c. — 2) 1435. (II.) 14. t.-c., 1471. évi 14. t.-c., 1486. évi 39. t.-c. 7. és 8. §. — 3) 1471. évi 16. t.-c.

A jogtalanul elvitt jobbágy visszaadásával foglalkozik a „*Decretum maius*“ is, midőn elrendeli, hogy egy év óta vizkeresztig elvitt jobbágyakat az ispán felszólítására mindenki bocsájtsa vissza urához. Az ispán még a király és királynői birtokon is jogosítva volt kipuhatolni a jogtalanul elvitt jobbágyakat.¹⁾ Ha pedig a szolga megszökik, az, akihez szökött, a szolga kétszeres díjának (*homagium*) terhe alatt köteles őt urának visszaadni.²⁾

E korlátozások azonban nem jelentik a jobbágy szolgai állapotát. Mi sem természetesebb, hogy a bérlő ma sem állhat odább anélkül, hogy bérleti kötelezettségét ne teljesítse. Ma is visszakövetelhető az a cseléd, aki felmondás nélkül elillan, mint ez már Zsigmondnál megvolt — t. i. 15 napi felmondás — a licenciaérés előtt. Igaz, 1474-ben eltiltották a rendek egy évre a szabad költözködést,³⁾ de ez inkább gazdasági okokból történt, háborus időre való tekintetből, mikor a folytonos helyváltoztatás miatt műveletlenül maradt földek az ország romlását eredményezték volna. — Szabadon költözködő, tehát szabad bérlő volt a jobbágy s korántsem illenek állapotára azok a drámai jelzők, melyekkel — a jobbágy sorsát meghatóan ecsetelve — akarják pld. megmagyarázni a Mátyás korától alig 24 esztendőre eső Dózsa-lázadást, mert annak sem a jobbágy elnyomott szolgai állapota volt az oka, hanem az, hogy a keresztes háborúra összegyűlt seregnek elfogyott az élelme s

1) 1486. évi 39. t.-c. — 2) 1486. évi 34. t.-c. — 3) 1474. évi 12. t.-c.

a teli magtárokkal rendelkező földesurak nem szívesen tűrték udvarukban a requirálókat. Így a lázadásnak természetszerűleg be kellett következni, amit az előrelátó Telegdy nádor előre megjósolt, ha nem biztosítatik a seregnek a kellő élelem. Kevés volt a munkaerő, ezért a birtoikos nemesség nem elnyomni, de magához édesgetni igyekezett a jobbágyot engedményekkel. Elengedték némelyek a kilencedet, úgy, hogy már Nagy Lajos kénytelen volt kötelezővé tenni a kilenced beszédését, különben ő szedette be, hogy meglegyen a jobbágyok sorsában az egyenlőség s a kedvezések ne vonják el esetleg a másiktól a munkaerőt.¹⁾ De ez a teher sem volt olyan súlyos, ha meggondoljuk, hogy manapság is vannak feles vagy hármás bérlők, kik a termés feléért vagy harmadáért művelik meg a gazda földjét, míg ebben a korban a jobbágy csak egyet adott a földesúrnak, egyet pedig az egyháznak tíz kepe gabonából, mindössze tehát a termés $\frac{1}{5}$ részét, ami körülbelül csupán a korunkbeli állami egyenes adónknak felel meg. A mai szabad polgár, földmives fizeti még a közösségi pótradót, a hitközségi adót, fogyasztási adókat, kereseti adókat stb.

Azt mondhatná valaki, hogy okleveles adatok szólnak a jobbágy elnyomott szolgálai helyzetéről, mely uraik zsarnokságáról tesz tanuságot. Igaz, vannak adatok, de ezek nem vonatkoznak a jobbágy közjogi helyzetére, csak egyes konkrét esetekre, aminőket ma is találunk. Hisz ma

1) 1351. évi 6. t.-c.

is van cseléd, aki panaszkodik az urára, aki nincs megelégedve a munkaadójával s helyzetét mégsem mondhatjuk szolgainak, mert a törvény — a jobbágyak közjogi helyzetének hiteles bizonyossága — a szabadok sorába helyezi őket, mikor megadja mindnyájoknak a szabad költözködési jogot.

Ha az uraság jobbágyai vagy tisztjei valami kárt vagy sérelmet okoztak másnak, az ur felelős volt értük. Az ispán jelentésére megvizsgálván az ügyet, elégtételt kellett adnia. A hűtlen szolgát vagy factort (köz eget) joga volt elfogni tekintet nélkül immunitására, nemesi privilégiumaira.¹⁾ Szóval az úr felelős alkalmazottjaiért. Akik azonban zsoldért szolgálnak maguk tartoznak tisztázni magukat a törvényszéken, mert úruknek nincs beleszólása.²⁾ Amint ezek az adatok mutatják a jobbágyok lehettek földért s lehettek zsoldért szolgálók.

Nemesek. Voltak fő és köznemesek *nobiles maiores et nobiles minores*.³⁾ Főnemesek a bárók (*barones*), előkelők (*proceres*), míg a kisenemesek azok, kik az Árpádok alatt még *servientes* voltak s csak 1256 tájától kezdtek *nobilisok* lenni, mikor IV. Béla szabad lovagokká emelte az érdemeseket.⁴⁾ Kiváltságokat illetőleg nincs különbség fő és köznemesek közt, mert már Nagy Lajos kimondja, hogy az ország összes nemesei ugyanazon szabadságokkal éljenek, mint Mátyás

1) 1486. évi 33. t.-c. — 2) 1486. évi 33. t.-c. 2. és 3. §. — 3) 1471. évi 28. t.-c. — 4) L. Dr. Erdélyi László: Magyar művelődés történet köt. II. 276. lap stb.

is megerősített.¹⁾ Ha valaki nemes embert meggyilkolt, míg a rövid perbehívások meg nem szüntek, a király közvetlen maga elé idéztette.²⁾ A nemes házainak, birtokainak megsértése, személyének igaz ok nélkül való letartóztatása a hatalmaskodás esetei közé tartozott.³⁾ Törvényrendén kívül még a király sem foghat el nemes embert (*nobilis*) kivéve azt, aki másnak szolgája vagy *factora* s urától szolgálata teljesítése nélkül távozott el.⁴⁾

A *köznemesek* a megyékben, azok törvényszékein fejezték ki akaratukat, vettek részt active az ország kormányzásában, az országgyűlésen. Eleinte személyesen, később a közlekedés, élelmezés nehézségei és nagy számuk miatt az „*electi nobiles*“ útján.⁵⁾ Megye ispán csak *nobilis* lehetett. Maguk közül választották a szolgabirákat (*iudices nobilium*), kiknek eredeti magyar neve is mutatja, hogy e *nobilisok* „szolgák“ t. i. *serviensek* voltak valaha.⁶⁾ Tagjai a királyi kuriának, tanácsnak, ott találjuk őket konventek, vagy káptalanok bizonyossága mellett, ott a dézsmálás ellenőrzésénél. Ők a vámhelyek nyilvántartói és megyénként az ispán mellett ők veszik számba a kapukat az adókimutatásnál.⁷⁾

A már fent említett törvény világosan bizonyítja, hogy a *nobilisok* közül is sokan — a szegényebbek — az urak szolgálatába állottak.

1) 1351. évi 11. t.-c. — 2) 1351. évi 2. t.-c. — 3) 1462. évi 1. t.-c., 1464. évi 7. és 28. t.-c., továbbá 1486. évi 15. t.-c. — 4) 1471. évi 2. t.-c. — 5) Csak 1462. és 1471-ben vesznek részt személyesen. — 6) 1471. évi 15. t.-c. — 7) 1486. évi 30. és 35. t.-c.

Ezt célozza Mátyás ama rendelkezése is, mikor kimondja, hogy a nemesek (nobiles) és birtokosok, kik uraiktól várakat (castra) vagy tisztségeket kaptak, urukba vetett elbizakodottságból másoknak kárt ne okozzanak. Ha az úrnak várnagyai (castellani), tisztjei (officiales) vagy jobbágyai követnek el hatalmaskodást esküvel kell magokat tisztázniok. De nemcsak tiszték és hűbéresek hanem zsoldosok is kerültek ki a nemesek közül, éppen úgy, mint a jobbágyokból.¹⁾ Ezek az adatok tanuskodnak amellett, hogy hazánkban is voltak nemcsak egyházi, hanem világi predialisták is mint külföldön, csak nem fejlődött ki hazánkban olyan nagy mértékben ez a predialismus, ez a hűbéresség.

A főnemesek: barones, proceres közvetlenül vesznek részt az állam gépezetének irányításában, de máskülömben ugyanazon szabadságokat élvezik, mint a kisenemesek, csak a gazdaságuk emeli ki őket.

Legutoljára hagytam a *városi polgárokat*, kikről Mátyás törvényhozása nem igen emlékszik meg. Csupán a rendek 1474. évi törvényei említik egy helyen őket, amikor a subsidium fizetését rájuk is kötelezővé teszik.²⁾ Hogy az országgyűlésen részt vesznek-e követségileg úgy mint Zsigmondnál, az a törvényekből nem tűnik ki, csak Mátyásnak fenn maradt Bártfa városához intézett (1458.) meghívó leveléből tudjuk.³⁾ De ha mellőzésüket akarjuk ezzel meg-

1) 1471. évi 2. t.-c., 1486. évi 16. és 33. t.-c. — 2) 1474. évi 1. t.-c. — 3) L. Kovachich Vestigia 290.

okolni, megtaláljuk abban, hogy Mátyás, mint aki maga is a köznemesi rendből azok vállain emelkedett a királyi székbe, hálából a köznemesiség emelésére törekedett s ezért nem kedvezett olyannyira a városi polgároknak.

A mátyáskori társadalom főváz^zása ez:

I. Rendi társadalom: Fő- és közrendek.

1. Főrendek:

a) egyháziak: praclati;

b) világiak: barones proceres, nobiles, maiores.

a) Kis vagy köznemesek (nobiles) nobiles minores: tisztek, hűbéresek, zsoldosok;

b) városi bolgárok: mezőgazdák, iparosok, kereskedők.

II. Rendkívül állók: a jobbágyok (iobagines, servi, rustici, coloni) bérlők, zsellérek, zsoldosok.

Alkotmány és törvényhozás.

Mi a törvényhozás? A nemzet régi jogainak biztosítása. Az alkotmányos élet leginkább megnyilvánul az országgyűlésen a törvényhozásban. Kik vesznek részt az országgyűlésen? Miképpen ment végbe a törvényhozás?

Milyen volt Mátyás és a nemzet közt a közjogi viszony? Mennyiben osztotta meg a törvényhozó hatalom gyakorlását a rendekkel? Ezekre a kérdésekre kell megfelelnünk, hogy az alkotmányos élet képét megalkothassuk. „Maga a törvényhozás a történelmi élet productuma.“¹⁾

Mátyás megkoronázása évében törvénnyel biztosította a nemzet régi jogait, mert megerősítette az aranybullát (1222 évit) Nagy Lajos 1351 és Zsigmond 1435 évi II. decretumát. Ezt a megerősítést tizennégy év múlva megismételte. Ugyancsak koronázáskor erősítette meg Szlavonország és az erdélyi részek régi jogait.²⁾

Az alkotmányos élet leginkább megnyilvánul az *országgyűlésen* (congregatio ganeralis) a törvényhozásban. Országgyűlést csak a király hirdethet, de a király kiskorúsága esetén a nádor is.³⁾

Ha számba vesszük a Kovachich „Silloge decretorumában“ említett országgyűléseket, Mátyás 32 évi uralkodása alatt 20 országgyűlést tartott, amelyre alkotmányos érzületén kívül bi-

1) L. Dr. Erdélyi L.: Magy. művelődés tört. I. köt. 122. l. —

2) 1464. évi decretum bevezetése. 3) 1485. évi 3. t.-c.

zonyára az is serkentette, hogy a világoralmi tervei őt folytonos hadiállapotba sodorták s így nem volt elég a *lucrum camerae*, hanem *subsidiumokra* szorult, ezt pedig csak az országgyűlés beleegyezésével szedhette be. 1471-ben törvénnyé lesz, hogy Urunk menybemenetele körül (ápr. 30—jun. 2.) országgyűlés tartandó minden évben, tehát május hónapban, de mintegy leron-tásául e határozatnak van a törvényhez hozzá fűzve „ha a szükség úgy kívánja.“¹⁾ Törvényhozó buzgalmát és felfogását kifejezik a „*Decretum maius* bevezető sorai:“ Illő dolog — mondja — hogy a királyok és fejedelmek ne csak fegyverekkel, hanem törvényekkel is ékeskedjenek s birodalmuk gyeplőit inkább jó és állandó intézmények szigorával, mint korlátlan hatalommal kormányozzák.“ Maga mondja el azt is, hogy az országgyűlés hirdetésére a „rendek gyakori panaszaik“ késztettek, mert a király hosszas távolléte alatt nagyon elszaporodtak a gonosztevők. 1478 és 86 között, nyolc év alatt, csak egy törvényhozó országgyűlés volt s egy nádor választó (1485), de a hosszú szünetelést menti maga Mátyás is Frigyes betörésével.²⁾

Az országgyűlésen részt vesz az egész rendi-társadalom. A főpapok, bárók, előkelők (*proceres*) személyesen a köznemesek pedig az „*electi nobiles*“ útján, mivel nem vehetnek részt mindannyian, a közlekedési és élelmezési nehézségek miatt. A szabadkirályi városok (*civitates regales*) részvételéről a törvények nem tesznek említést, de

1) 1471. évi I. t.-c. — 2) *Decretum maius* befejezése.

Mátyásnak Bártfa városához intézett s fennmaradt meghívó levele (1458.) tanuskodik jelenlétükről. ¹⁾

— Ezen országgyűléseken hozzák az alkotmányos életet biztosító törvényeket, szavazzák meg az adót, mert Mátyás 1478-ban követi útján kéri az országgyűlést, az egy arany subsidium megzavaltására. ²⁾ Ezek a törvények utalják a királyt a királyi tanácsra, melynek meghallgatása nélkül nem foghat el sem előkelőt, sem alacsonysorsút, nem kobozhat el birtokot, nem mondhat ki hűtlenség vétkében bűnösnek senkit. ³⁾ Az alkotmány őre a nádor, kit már Albert óta az országgyűlés választ. ⁴⁾ Ilyen nádorválasztó országgyűlés volt az 1485-ik évi, melyben körvonalazzák szabatosan a nádori hatáskört. ⁵⁾

Miképpen ment végbe a *törvényhozás*? A rendek „supplicantes humiliter“ a király elé terjesztik kívánalmaikat s Mátyás ugyanezen főpapok, bárók s választott nemesekkel megtartott előzetes és komoly tanácskozás után „szentesíti, a „bulla secreta“-val titkos függő pecsétjével megerősíti. A törvényeket a titkos kancellár foglalta írásba és keltezte. ⁶⁾ Különösen érdekes az 1471. évi decretum megtartásának biztosítéka. Az utolsó (31) cikkelyben a király egy nyilatkozatot csatol a törvényekhez, melyben kimondja, hogyha valaki a jelen decretum cikkelyeivel ellenkező levelet csikarna ki a királytól, annak

1) A meghívó levelet közli Kovachich Vestigia 290. — 2) 1478. évi I. t.-c. — 3) 1464. évi 3. t.-c. és 1471. évi 10. t.-c. — 4) 5) 1439. évi 10. t.-c. — 6) v. ö. „Századok“ 1917. évf. 528—44. l. és 1918. évf. 107—110. l. — 6) A decretumok szokott befejezése.

senki sem tartozik engedelmeskedni. Ez az országgyűlés azért is nevezetes, mert a megyei nemesek is személyesen jelentek meg, nem az „electi nobiles“ útján. A „Decretum maius“-nak két befejezése van; az egyikben az országgyűlés mondja ki, hogy a fenti cikkelyeket a király mindenkivel tartassa meg, a másikban a király szól s a törvényeket kis túlzással „örök időkre érvényesnek“ mondja s megtartására összes utódait kötelezi az országgal együtt. Ezzel az eljárással a római császárok példáját követte s kissé túlhaladta a törvényhozás jogkörét, mert nem állott jogában, hogy utódai kezét megkösse.¹⁾ A rendek által (1474.) hozott törvények megtartását és megtartatását maguk a rendek fogadták, de igazán törvényerőre csak akkor emelkedett, mikor a király megerősítő nyilatkozatot csatolt hozzá.²⁾

1) Fraknói magyarázata a millenaris „Magyar nemzet történeté“-ben IV. köt. 309. l. (Szilágyi szerk.) — 2) Kovachich közli: „Mathiac I. R. Diploma confirmatorium eodem anno conditae in Corpore Juris impressa ex 1474.“

Hitélet és szellemi művelődés.

Kiket tart a törvény eretneknek? Ünnepeken tilos a vásártartás. Szűz Mária tiszteletére vall a hivatali eskü. Ünnepek. Szellemi élet tekintetében az egyház vezet. Ők a seolarisok, ők a tudósok, míg a világiakat „laicus”-nak mondja a törvény. A rovás-írás nyoma az adónyugta.

Birtokvesztéssel lakol mert hűtlenséget követ el az, aki valamely nyilvánosan kárhoztatott vallást követ.¹⁾ Az eretnekséget pedig egyházi bíróság vonta kérdőre. Ugyszintén azokat is, kik az istentiszteletet (mysterium) vagy szentségek megsértésével vétkeztek.²⁾ Szentségtörésnek, a simonia egyik nemének mondja a törvény azt, ha a meggyilkolt embert vonakodtak addig eltemetni, míg a vidékenkint szokásos díjon kívül egy ezüst márkát nem fizetnek az illető hozzátartozói. Különösen Somogyban üzték ezt már I. Károly óta s már ő kérte a pápát ennek megtiltására. Az erről szóló pápai bullát Mátyás is felolvastatta.³⁾ Szigoruan büntette a törvény nemcsak az istentisztelet megrontóit, hanem azokat is, kik a templomokba, cintermekbe betörnek. Különösen átvonuló katonáknak szólt ez, akik úgy látszik még a templomot sem kimélték, csakhogy a háboru idején ott biztonságba helyezett élelmiszerek birtokába juthassanak.⁴⁾

Vasárnap és Szűz Mária ünnepein nem volt szabad vásárt tartani, csak a kalocsai érsek és váradi püspöknek egyházuk birtokain.⁵⁾ A Szűz

1) 1462. évi 2. t.-c. 13. §. — 2) 1462. évi 3. t.-c. 1. és 2. §.
— 3) 1486. évi 63. t.-c. — 4) 1471. évi 9. t.-c. és 1486. évi 61. t.-c.
— 5) 1464. évi 25. t.-c.

Mária tiszteletére vall, hogy a hivatalbeli eskü alkalmával Isten és a többi szenteken kívül Máriára is esküdtek.¹⁾ Vasárnap, Szűz Mária ünnepein is a három főünnepen kívül a következő ünnepek vannak említve: Ujév, Vizkereszt, Gyertyaszentelő, Szt. Mihály, Máté, Márk, Jakab, Miklós, Pál fordulás, Szent Ferencz és a mennybemenetel ünnepe. Minden rendelkezés ha határidőről van szó, vagy a törvények keltezése, a legközelebbi ünneptől előre vagy visszafelé számítva történik bizonyára azért, mert így könnyebben megjegyezhető.

Mátyás korában fellendült *szellemi életre* a törvények nagyon kevés világot vetnek, de annyi tény, hogy e tekintetben most is, mint eddig az egyház vezet. A világiakat, „*laicus*”-nak mondja a törvény.²⁾ Bonfinius leírása ha túloz is, mikor a világiak szellemi elmaradottságáról szól, annyi bizonyos, hogy voltak főurak, kik még írni sem tudtak. Egyháziak a „*scolarisok*”; kiket míg tanulmányaikat végzik nem küldhetnek ki hites bizonyosságul a törvénykezési eljárásokra.³⁾ Közülök kerülnek ki a *tudósok* (docti) s a püspök csak ilyet küldhetett ki helyettesül a konventek megvizsgálására a maga akadályoztatása esetén.⁴⁾ Ők az *írástudók*, kik a törvénykezési eljárásokról „írásba foglalt jelentésekkel” számolnak be.⁵⁾ Az ősi *rovás-írásnak* is megtaláljuk a nyomát az adónyugtatóványozásnál, melyre rovas nyelveket (caput dicae == adófej) használnak.⁶⁾

1) 1486. évi 73. t.-c. — 2) 1462. évi 17. t.-c. 2. §. — 3) 1486. évi 10. t.-c. — 4) 1486. évi 12. t.-c. — 5) 1486. évi 10. t.-c. — 6) 1481. évi 6. t.-c.

Kormányzat és belügyi közigazgatás.

Mi a kormányzat? A közigazgatás szervei. A vármegye tisztikara: megyeispán, alispán, királyi emberek. Hites bizonyságok. A megye és tisztviselőinek hatásköre. Városok, falvak. Villicus, városbíró, várositanács.

A kormányzat legszűkebb értelemben a belügyi hatóságok működése a közbiztonság, közjólét érdekeiben.¹⁾ A belügyi kormányzat vagy közigazgatás szerve a vármegye (comitatus, parochia, provincia), a városok (civitates), mezővárosok és falvak (oppida villae) előjárói s a földesúri hatóságok és közbirtokosságok.

A vármegye élén a királytól kinevezett *megyeispán* áll (comes parochie), ki hivatalánál fogva is báró, de származása szerint is a bárók vagy más jeles és jómódú birtokosok (procores) sorából való.²⁾ Megyeispánságot mindenesetre csak nemes (nobilis) ember nyerhet el, aki aztán *alispánul* (vicecomes) az illető megyéből tartozik kiválasztani egy jeles férfiut (természetesen szintén nemest, de ez nincs a törvényben kifejezve.) *Szolgabírákul* (iudices nobilium) nem alsóbbrendű és kisebb vagyonu, hanem derék, méltó és jómódu nemeseket kell az ottlakók közül megválasztani, kiknek aztán könnyen felismerhető cimereket (arma) és pecséteket (sigillum) kellett használniok. A megválasztott nemes tartozott a megyeispántól azonnal végrehajtandó 50 márka büntetés terhe alatt elvállalni a szolgabíró-

1) Dr. Erdélyi L.: Magy. műv. tört. I. köt. 139. l. — 2) 1471. évi 15. t.-c. és 1486. évi 60. t.-c.

ságot s azt egy évig betölteni, mely időn túl öt éven át senki sem terhelhette őket ezzel.¹⁾ Ezen kívül vannak még a *királyi emberek* (*homines regii*), kiket szintén az ispán választott a nemesek közönségével együtt, a tehetősebb nemesek közül, s ha a választottak tisztüket el nem vállalnák 25 márkával bűnhődnek. Számuk 8—10 v. 12. Feladatuk a káptalan vagy konvent bizonyosságával megjelenni a tanuvallatásoknál, perbehívásoknál, beiktatásoknál stb. Hivataluk egy évig tart. Hivatalba lépésük előtt esküt tesznek, (azért megyei *esküdteknek* is nevezik őket.)²⁾ Ugyanoly esküt tesznek a királyi emberek, mint a velök együtt ugyanoly végrehajtásoknál, idézéseknél stb. működő *káptalani vagy konventi bizonyosságok*. Ez utóbbiak nemcsak hiteles tanuk, hanem egyszersmind arra valók, hogy följegyzéseket tegyenek a helyszínen, míg a *homo regiusok* a királynak és a megyei nemességnek a bizalmi emberei, kiknek legalább miséseknek kellett lenniök.³⁾ Az ispán a király (vagy megbízottja) előtt, az alispán pedig a megye színe előtt esküdött a hivatalos esküformula szerint.⁴⁾ A királyi emberek is éppen úgy esküt tartoznak tenni, mint a kiküldött egyháziak, mikor végrehajtásokról hazatértek és jelentést tettek.⁵⁾ A megyei tisztviselők csak abból a megyéből valók lehettek, ahol hivataloskodtak.⁶⁾ Aki az ispánt vagy alispánt gátolja

1) 1486. évi 9. t.-c. — 2) 1486. évi 8. t.-c. v. ö. továbbá: Hajnik Magy. bír. szerv. és perjog. 160. l. — 3) 1486. évi 10. t.-c. v. ö. Hajnik: Magy. bír. szerv. és perjog. 161—163. l. — 4) 1486. évi 60. és 73. t.-c. — 5) 1486. évi 8 t.-c. — 6) A fentebb idézett törvények tanúsága szerint.

a végrehajtásban, vagy éppen megtámadja, hűtlenséget követ el, tehát jószágvesztéssel lakol. Ha nem nemes volt, ura köteles őt kiszolgáltatni az ispánnak megbüntetés végett.¹⁾

A vármegye nemesi *gyűlést* is tartottak, itt választották a királyi embereket (*homo regius*) s a biráskodáson kívül hatáskörükbe tartozott a jobbágyság szabadköltözködésének, törvénytelen birtokfoglalásnak, dézsmáknak, vámhelyeknek az ellenőrzése s más végrehajtások, mint az *igztatás* (*statutio*), szemügyrevétel (*revisio*), természetesen a konvent vagy káptalan bizonyságainak közbejöttével.

Ha a jobbágyot valaki jogtalanul elvitte, a megye-*ispán*, *alispán*, vagy *szolgabíró* tartozott őt urához visszavinni az illető jobbágy úr panaszára hivatalvesztés terhe alatt. Egy év óta vizkeresztig elvitt jobbágyot, minden megyében az *ispánnak* kellett kipuhatolni.²⁾ A törvénytelen birtokfoglalót is az *ispán* inti meg s ha nem használ, ki is lökheti az illetőt a birtokából. Végső esetben még a megyei nemesek fölkelésének is támogatni kell az ispánt.³⁾ Maga a király sem veheti el senkinek a birtokát — bármily súlyos panasz is merül fel — míg az ispán a megyei nemesekkel meg nem vizsgálja az ügyet.⁴⁾ A megajánlott subsidium kivetésénél is *választott megyei nemesek* fáradoznak, ők írják össze a kapukat.⁵⁾ Ellenőrzik a dézsmálást, mert a kiküldendő kiróvót a főpap a megyei törvényszéken

1) 1486. évi 67. t.-c. — 2) 1471. évi 16. t.-c. — 3) 1486. év 22. t.-c. — 4) 1486. évi 46. t.-c. — 5) 1474. évi 4. t.-c.

(sedes iudiciaria) tartozott bejelenteni s a decimator ellenőrzésére egy megyei nobilis ment ki.¹⁾ A vám (tributum) szedésben vétőket is a *megyei törvényszék* büntette meg s tiltotta el a törvénytelen vámok szedésétől.²⁾ Joga volt tolvajokat elfogni s a generale iudicium megszüntetésével (1486) királyi felhatalmazás alapján a rablók, gonosztevők kiirtására is, mint a közbiztonság őrének.³⁾

A megye határán belül vannak a *városok* (civitates oppidī) *falvak* (villae), mint a közigazgatás végrehajtó hatalom szűkebb körü részei. A villa előljárója a *villicius* (falunagy) segédkezik az adó behajtásánál, három évenként köteles a rovásnyeleket (cipita dicarum) elvinni s lajstromban is (registro) a megye elé terjeszteni.⁴⁾ Ellátja a dézsmálót élelemmel még azután is, mikor már Mátyás a plébánoshoz utalja szállásra.⁵⁾ Őrködik a közrend, közbiztonság felett. A mezővárosok (oppida), vásárjogot élvező keritetlen falvak; civitates liberi regales et reginalesről a törvényekben alig esik szó.⁶⁾ A város élén a városi-bíró áll, aki a városi lakosságnak a feje. Közigazgatási és végrehajtói hatalom egyesül kezében. Mellette az egy évi időtartamra választott 12 esküdt (jurati cives) működik. A városi-bírót is csak egy évre választották, ép úgy, mint a 12 tagu városi tanácsot.⁷⁾

1) 1478. évi 5. t.-c. és 1481. évi 10. t.-c. — 2) 1486. évi 35. t.-c. — 3) 1486. évi 1. és 48. t.-c. — 4) 1478. évi 5. t.-c. — 5) 1481. évi 7. t.-c. — 6) 1474. évi 1. t.-c. — 7) v. ö. Hajnik: Magyar bír. szerv. és perjog 85—87. l.

Külügy. hadügy.

Külföldi követjárásról nem tesznek említést a törvények. Mátyásnak ugyan csak kijutott a háborúból. A nemzet részvétele a honvédelemben. Mentésis gyakori divatja Mátyás alatt. Következménye a zsoldos katonaság általánosabb alkalmazása. A bandériális hadkötelezettség kulcsa. Mátyás célja, hogy zsoldos hadseregét szaporítsa. Mi segítette ebben elő? Törvények a lakosság közbiztonsága érdekében a katonaság tulkapásaival szemben. Élelmiszer árjegyzék. Castrumok castellumok.

Bár követekről több helyen van szó, külföldi követjárásról névleg nem tesznek említést a törvények, de a békés diplomáciai összeköttetésre világot vetnek a „Decretum maius“ bevezetésének panaszos szavai: Frigyes, „kit épen úgy szerettünk, mintha édes apánk lenne, kinek minden dologban kedvére lenni törekedtünk“ mégis az országba tört.¹⁾

A diplomácia békés eszközein kívül a szomszédos országokhoz való viszonyát minden nemzet ha kell fegyverrel és háborúval védi meg. Mátyásnak ugyancsak kijutott az utóbbiból, ki egész életét háboruszkodással töltötte, mert, mint maga is kifejezi, az országot annyira elárasztották a különböző ellenségek, hogy az anyaországon kívül alig maradt még valami, de egyszersmind meglepéssel jegyzi meg, hogy ezeket az ellenségeket nemcsak leverte, hanem az ország határait minden oldalon ki is terjesztette.²⁾ A hon

1) „Corpus Juris Hung.“ Millenaris kiad. 405. l. 8. §. — 2) A „Decretum maius“ bevezetésének 4—8 §. 405. l.

védelmében a nemzet olyan módon vett részt, amint azt Zsigmond elrendelte.¹⁾ Elsősorban a király tartozik megvédeni a maga bandériumaival a veszélyeztetett területet, ennek elégtelensége esetén a fenyegetett vidék főpapi és nemesi bandériumai. Megyei nemesek fölkelése támogatassa az ispánt a törvénytelen birtokfoglalók s a jobbágyok szabad költözködésének meggátlói ellen.²⁾ A jövedelem arányában teljesítettek katonai szolgálatot. Egy személynek két javadalmat nem adhat a király, de ha mégis adott, úgy mind a két javadalom után kellett hadiszolgálatot teljesíteni.³⁾ Még az egyháziak közül is azok, kik hadiszolgálatra vannak kötelezve, ennek eleget kell tenniök.⁴⁾ Általános mentesítést a király csak akkor adott s arra az időre, amig subsidiumot fizettek. Így 1474-ben egy évig 1481-ben 5 évig élveztek mentességet, de ekkor is ha a törökök, csehek, lengyelek vagy oláhok támadnának, kötelesek hadba szállni.⁵⁾

A mentesítés, pénzen való megváltás, különösen divatba jöhetett Mátyás alatt, miért túlnyomó a zsoldos katonaság. Ezek között nemcsak jobbágyok, hanem nemesek is voltak, mert a másoknak kárt okozó tiszteket, kik uraiktól várakat kaptak, joga volt az urnak elfogni, „tekintet nélkül nemesi kiváltságaikra“; ha azonban csak zsoldért szolgáltak (stipendium), úgy maguk tisztázták az ügyet az ispán előtt s az urnak nem

1) 1471. évi 7. t.-c. — 2) 1471. évi 16. t.-c., 1486. évi 22. és 24. t.-c. — 3) 1471. évi 13. t.-c. — 4) 1471. évi 24. t.-c. — 5) 1474. évi 7. t.-c. és 1478. évi 3. t.-c.

volt szabad beleavatkozni.^{b)} A subsidium, a sok mentesítés, a zsoldosok általánosabb alkalmazása természetesen az állandó katonasághoz vezetett. A szegedi országgyűlés, melyet a „Corpus juris” nem vett fel (1458) elrendeli mit már Zsigmond rendelt el először (1397), hogy minden husz jobbágy telek után egy lovast kell kiállítani, a banderium a királytól kinevezett kapitány vezetésével tartozott hadbavonulni s követni a királyt az ország határán kívül is a saját költségein. De csak három hónapig szolgáltak egy esztendőben.²⁾ Öt év múlva a tolnai országgyűlés már minden tíz jobbágy telek után kiállítandó egy lovasról határoz, mikor a török elleni nagy vállalatra készültek.³⁾ Ez az intézkedés nem új elemet jelent a hadseregben, hanem csak arányszámmal fejezte ki a bandériális hadkötelezettség azon régi elvét, hogy mindenki vagyona arányában tartozik hadiüldeteket kiállítani.

A nagyhatalmi tervekkel foglalkozó Mátyásnak azonban ez a sok úrtól függő bandériális hadsereg nem lehetett megfelelő arra, hogy céljait elérje. Alkalmasabbnak ígérkezett az, ha saját zsoldos csapatainak létszámát szaporítja, amellyel aztán föltétlenül és szabadon rendelkezhetett. A nagyobb zsoldos katonaság hasznát atyjától tanulhatta, ki ennek köszönhetette elsősorban a török felett nyert diadalait. Arra törekedett tehát Mátyás, hogy a maga zsoldos bandériumait mennél inkább szaporítsa, amihez gazdásága,

^{b)} 1471. évi t.-c. 1486. évi 23. t.-c. — 2) „A magyar nemzet története” mellenárius kiadás IV. köt. 193. lap. — 3) U. o.

a gyakran megajánlott subsidiumok s a magán banderialis kötelességnek pénzen való gyakori megváltása segítette. Előtte senki ilyen nagy zsoldos csapatot nem tartott, éppen ebben van a jelentősége, ez az, amit Bonfinius is ujszerűnek tart. — A hadak főkapitánya (*capitaneus generalis*) a nádor.¹⁾ Kapitány lehet nem nemes is.²⁾

A katonáknak nem volt szabad a nemesek, egyháziak házaiba, udvaraiba, majorjaiba szállani, azok engedelmé nélkül. El kellett rendelni törvénnyel, hogy cintermekbe, templomokba se törjenek be s onnét a jobbágyoknak háború idején biztonságba elhelyezett élelmiszereit el ne vigyék.³⁾ Általában a katonák ne éljenek fosztogatásból, mint eddig, mondja a törvény, hanem a saját költségükön. Élelmiszert ingyen ne csikarjanak ki a szegény lakosoktól, mindent meg kell fizetniök a király által a körülményekhez képest összeállított árjegyzék szerint, melyet a sereg kapitányának ad át a király. Ha valami rendetlenség történik, a sereg kapitánya felelős, különösen ha templomra törnének. Nobilis kapitány jószágát veszti, ha nem nemes a kapitány, akkor meg kell égetni. Mindazonáltal, ha a sereg szükségét szenvedett, a plébános vagy falunagy (*villicus*) tartozott a templom ajtaját felnyitni, onnan illő áron gabonát adni.⁴⁾ A lakosság közbiztonságát a katonák tulkapásaival szemben igen sokszor védi a törvény s a mai mo-

1) 1485. évi 4. t.-c. — 2) 1486. évi 61. t.-c. — 3) 1486. évi 6. és 62. t.-c. — 4) 1471. évi 21. t.-c., 1474. évi 15. t.-c., 1478. évi 6. t.-c., 1486. évi 61. t.-c.

derm intézkedéseknek megfelelő lépéseket tesz, mint azt az élelmiszer árjegyzék is tanúsítja.¹⁾ Még a végvárak körül teljesítendő munkára sem kötelezhetik a szegény lakosokat, csak ha Kövi Passi (Possezin, Pozsaszin Krassó vármegyében) és Haram várak kerülnek javítás alá (az Alduna partján), mely esetben a közelebb lakókat igénybe vehetik.²⁾

Castrumak és *castellumok* voltak nemcsak a végvidékeken, hanem az ország belsejében is, királyi és magántulajdonban. A várak őrizete csak magyarokra volt bízható, akár királyi, akár bárók és nobilisok várai voltak.³⁾ Sulyos büntetés várt arra a várnagyra (*castellanus*), ki a várat vagy urát elárulta.⁴⁾ A várak és kastélyok úgy látszik jó menedéket szolgáltattak a gonosztevőknek, mert ha a várak urai befogadták őket, biztonságban voltak. Ezért már Zsigmond elrendeli, hogy a gonosztevőket csak a királyi kegyelem eldőlteig szabad a bárók vagy várnagyok váraiba befogadni.⁵⁾ Mátyás (1486) úgy intézkedik, hogy 12 napig menedéket nyújthat bárki várában a hűtlenség s ezalatt kieszközölheti számára a királyi kegyelmet, de azontul nem tarthatja többé senki *castrumában* vagy városában.⁶⁾ A várak amilyen jó szolgálatot tettek a külellenséggel szemben, éppen olyan veszedelmei az ország belnyugalmának, közbiztonságá-

1) 1486. évi 31. t.-c. — 2) Csánki: Magy. orsz. tört. földr. a Hunyadiak korában II. köt. 96. l., továbbá 1478. évi 6. t.-c. — 3) 1471. évi 6. t.-c. — 4) 1462. évi 2. t.-c. II. §. — 5) 1435. éve (II.) 24. t.-c. — 6) 1486. évi 47. t.-c.

nak s eszközei a hatalmaskodásnak, melyeknek erejét a vándor iparosok és kereskedők is megéreztek. Nem csoda tehát, ha Mátyás kétszer is intézkedik bizonyos castellumok lerombolásáról, melyek az országnak inkább kárára, mint védelmére voltak. Így 1464-ben az Albert halála óta épülteket pünkösdig lerombolni rendeli azok kivételével, melyek a török ellen s az ország déli határán épültek. Csak Túz János castellumának ad kegyelmet, 1471-ben pedig Somogyban Szenyér, Mármarosban Sztropkó, Beregben Dolha castellumokat, továbbá Zemplén megyében Upori László castellumait Gellyénes és Abarát, Pozsegában Czéke kastélyát, Valkó vármegyében Huszár Balázsait: Knesyäcz (Knesyewecz) Farkloczot (Farklewcz) és Lankát 25 nap alatt le kellett rombolni.¹⁾

1) 1464. évi 10. t.-c. és 1471. évi 29. t.-c.

Pénz és adóügy.

Mátyáskori pénzek. A király rendes jövedelmei: *lucrum camerae*, harmincad, bányá és só jövedelem. Mi a királyi kincstár adója? Mi a koronavám? *Subsidiumok*. Illetékek. Vám. Földbér. *Taxa*. Köz-munka. Adókiivetés és behajtás. Adónyugta.

Mátyás a koronázó országgyűlésen megfogadta, hogy jó pénzt fog veretni (*bonam moneta*), Zsigmond pénzéhez hasonló súlyut és finomságut, melyet az uralkodás egész ideje alatt érvényben fog tartani. — Ez az új denár-pénz két (fillér) obulus értékű s el kell fogadni ezentúl a *lucrum camerae* és a dézsma fizetésnél. A hamispénzverőket jószágvesztéssel sújtja a király.¹⁾

Egy arany 100 denár, 14 kepéért csak egy aranyat vagy 100 denárt szabad venni.²⁾ Ha a nemes fegyveresen lépett be a megyei törvényszékre 2 nehéz márkát (*marcam gravis ponderis*) kell fizetnie büntetésül.³⁾

A király rendes jövedelmei a *lucrum camerae*, harmincad-vám (*tributum*), bányá és só-jövedelem. A *lucrum camerae* (20 denár) a király kárpótlásul szedette a pénzrontással járó haszon fejében. A villicusok, serviensek, szolgák nem

1) 1462. évi 2. t.-c. és 1464. évi 22., 26. t.-c. — 2) 1481. évi 5. t.-c. — 3) 1486. évi 65. t.-c.

1 márka = 4 fertó = 240 denar = 400 denar (ujabb N. hajos, Zsigmond óta szor-
1 fertó = 60 denar = 100 denar = 1 arany = 11 K [kasos denar,
12·5 denar = 17·5 denar.

Az Árpád-korban (Kúlmán I. 44., III. András 1290. évi 21. t.-c.) egy kepe dézsma váltása a fertó 1/14-ed része (7 újabb kisebb denár) tehát a dézsma váltáság egyre kisebbedett, míg a gabona ára növekedett.

tartoznak *lucrum camerae*t fizetni már Nagy Lajos rendelkezéséből.¹⁾ Ezekhez a mentességekhez mindig több és több járult, úgy, hogy a pompa-kedvelő s nagyhatalmi tervekkel foglalkozó Mátyásnak kiadásait a befolyó jövedelem nem tudta fedezni. Nem csoda ha pénzzavarban szenvedett s megoldást keresett az anyagi bajok orvoslására. A mentességeket meg nem szüntethette. Leleményessége segített a bajon. Az 1467. pozsonyi országgyűlés eltörölte a *lucrum camerae*t és a *harmincadot* s helyettük új néven de ugyanazt az adót hozta be. Ez a *királyi kincstár adója* és a *koronavám*, melynek az lett a haszna, hogy az eddigi mentességek érvénytelenekké lettek.²⁾ Ez a kísérlet nem sikerült, lázadás követte, mely visszaterelt mindent a régi állapotokba. A *lucrum camerae* és *harmincad* ezután is megmaradt a régi mentességekkel. Erdély továbbra is ötvenedet, Szlavonia nyestadót fizetett. A *lucrum camerae* mellett *subsidiumokkal* segített a király magán, melyet már 1462-ben megszavaztak — telkenkint egy aranyat — a szt. korona váltságának előteremtésére. S bár itt fogadkozott a király, hogy többé nem veszi igénybe, az 1468. pozsonyi országgyűlésen ismét *subsidiumért* folyamodott a cseh háború költségére s két év múlva a török ellen indítandó háborúra kérte ismét a *subsidium* megajánlását. 1472-ben egy évre,³⁾ 1474-ben ismét egy évre, a király távollétében a ren-

1) 1351. évi 5. t.-c. — 2) Szilágyi: „A magy. nemz. tört.” IV. köt. 217. l.—3) Ezek a decretumok nincsenek felvéve a „Corpus Juris Hungarici”-ba.

dek által tartott országgyűlésen megajánlják telkenként az egy aranyat. Négy év múlva a király követei útján kéri az országgyűlést újabb áldozatkészségre s a rendek előtt meghallgatására talált. „Mert bár hosszú idő óta eléggé megvagyunk terhelve“ öt évre megajánlják a hadisegélyt.¹⁾ De mint mindig, úgy most is, a megajánlott subsidium fejében kárpótlásul ingyen kaptak sót s ezen idő alatt nem kötelesek harcba szállni, csak ha a lengyel, cseh király, oláh vajda, török vagy Frigyes támadna az országra.²⁾ Ezt a subsidiumot minden fekvő jószág után meg kellett fizetni, még ha a királyé volnának is s a szabad királyi városok sem mentesülhettek.³⁾ Egyedül az egytelkes nemesek, villicusok, nagyon szegények, puszta helyek, malmok, voltak kivételek 1478 óta.⁴⁾ A subsidiumba mindig betudták a kamaranyereséget is.⁵⁾ Az egy forintnyi hadsegély fejében tehát sót, hadmentességet kaptak s még a *lucrum camerae* is elengedték.⁶⁾ E *lucrum camerae*n kívül semmiféle adót nem vethetett ki az országgyűlés megkérdése, beleegyezése nélkül.

A királyi kincstár jövedelmei voltak a *bánya* és *sójóvedelem* is. Ha bármilyen ércbányát találtak, bárki birtokán, az a *fiscus* tulajdona. A birtokkal magával azonban nem rendelkezik a király, csak ha kárpótlást ad érte.⁷⁾ Külföldi sókat nem volt szabad sem megvenni, sem eladni, csak a királyi sókat, melyet a királyi sókamarákban

1) 1474. évi 6. t.-c. és 1478. évi 1. 2. és t.-c. — 2) 1474. évi 2. t.-c. és 1478. évi 3. t.-c. — 3) 1474. évi 1. t.-c. — 4) 1478. évi 4. t.-c. — 5) 1478. évi 2. t.-c. — 6) 1474. évi 1. és 2. t.-c. — 7) 1486. évi 49. t.-c.

tartották.¹⁾ Ilyenek voltak Erdélyben, Mármarosban, de voltak fiókkamarák is, ahová a szétosztásra kerülő sót elszállították minden megyében.²⁾ Pénzváltó kamaraispánok, sókamarások vámszedők (tributarii), csak nemesek lehettek már az aranybulla rendelkezése szerint.³⁾

Vámok: Vámjogot (tributi dominium) a király éppen úgy adományozta, mint bármely más birtokot. A vámhely (locus telonii) felállításáról pecséttel ellátott levelet adott, ki, melyet időnkint — mint már Zsigmond elrendelte — felülvizsgáltak, hogy ne történhessenek a beszedésnél visszaélések. Az ispán évenként köteles volt jelentést tenni új évig, hogy hány vámhely van a megyében s a vámot hidért, töltésért, szárazon vagy másként szedik? Továbbá arról is, hogy ezek a vámhelyek hány ölesek? Mert a király e szerint állapította meg az utasoktól szedhető vámösszeget. Aki a rendelkezést áthágta, az ispán eltilthatta a vámszedéstől királyi kegyelemig. Ha az ispánnak magának voltak vámhelyei, akkor a szomszédmegye ispánja vonta őt kérdőre törvénytelenység esetén.⁴⁾ Egy községben csak egy helyen szedhettek vámot, különben az illető elvesztette vámjogát.⁵⁾ Azoktól, kik a folyón felfelé vagy lefelé mentek a vámig, nem volt szabad vámot szedni csak ha a hidon vagy hajón átmentek.⁶⁾ Nemeseket senki sem kényszerithette a vámhelyeken átmenni. Amikor pedig házasodni

1) 1461. évi 9. t.-c. — 2) 1474. évi 3. t.-c. — 3) 1222. 24. — 4) 1471. évi 25. t.-c. és 1486. évi 35. t.-c. v. ö. Zsigmond 1435. évi (II.) 23. t.-c. — 5) 1464. évi 15. t.-c. — 6) Már N. Lajos rendeletéből (1351—8), melyet Mátyás is megerősített koronázásakor.

mentek, még a parasztok is ingyen kelhettek át a vám vagy révhelyeken. Szabók (sartores) és posztónyírók (rasores) csak annyi vámot tartoztak fizetni, mint más mesteremberek.¹⁾ De nemcsak az utasokat, hanem a vámok tulajdonosait is védi Mátyás. Mert megtiltotta a vámhelyeket megkerülő álútakon (falsae viae) való közlekedést. Az ilyen hamis utakat, ha a vámterület határain belül voltak, jogukban volt elzárni a használat elől. Viszont tisztán kellett tartani az utakat, hidakat, hajókat, hogy az átkelést mi se nehezítse.²⁾

Illetékek a levelek kiállításával, hivatalos ügyek elintézésével járó fáradság díjai. Királyi kancelláriában, törvényszékeken s a káptalan vagy konvent bizonyosságai által a végrehajtásokról kiállított levelekért szedtek Zsigmond és Mátyás rendelkezéséből megállapított taxát. Ezek az illetékek a levelet kiállító tisztviselőké voltak.³⁾

Megyei adóról is intézkedik Mátyás. Mindenki birtoka arányában tartozott adózni a megye pénztárába az országgyűlésre küldendő electi nobilis költségeinek fedezésére. Csak azok voltak ezen rendelkezés alól kivéve, kiket személyes megjelenésre külön királyi levél hívott meg. A megyei adóról tett intézkedések különben már Zsigmondnál is megvoltak.⁴⁾

A *tized* és *kilenced* természetben fizetendő adók voltak. Tizedet — melyről más helyen bő-

1) 1486. évi 36. t.-c. — 2) Már Zsigmond rendeletéből, melyet Mátyás is megerősített. 1435. évi (II.) 23. t.-c. — 3) 1486. 74. és 76. t.-c. — 4) 1486. évi 64. t.-c.

vebben szóltam — az egyháznak, kilencedet pedig a földes urnak fizetett a jobbágy és pedig ez utóbbit Nagy Lajos óta kötelezően, hogy meglegyen a jobbágyok sorsában az egyenlőség. Annak amit a föld termelt, tehát az $\frac{1}{3}$ részét adta oda a jobbágy az egyháznak és földes urának a csekély *földbér* (terrarium) és az időnként kivetett — a földes ur rendkívüli kiadásait fedező — *taxán* kívül. A terrarium egy részét le is dolgozhatta.¹⁾ Természetben teljesítendő szolgálat volt a végvárok építésénél és javításánál a környékbeli *közmunkája* is. Mátyás megtiltja, hogy a szegény lakosokat ezzel sanyargassák s csak egy esetben engedi meg igénybe vételüket, ha t. i. Kövi Haram és Possi (Pozsaszin keve vm.) várak kerülnek kijavítás alá²⁾

Érdekes az *adókivetés és behajtás* kérdése. Erről a király távollétében a rendek által összehívott országgyűlés intézkedik, (1474.), melyen a subsidiumot megszavazták. Kimondják, hogy két tehetősebb nemest kell minden megyében választani, kik a régi szokás szerint miként a *lucrum camerae* kivetésénél eljárak, vegyék számba a kapukat és ne a füstöket (*fumus*) vagy pusztá helyeket (*sessiones decertae*), hogy akik a subsidiumtól való félelmükben mások házaiba költöztek, ezáltal ne mentesülhessenek.³⁾ Az adó befizetéséről a fél „nyugtát” kapott a falunagytól (*villicus*) egy rovásnyelet (*caput dicae*), melynek másik példánya a *villicus*nál maradt. Ezért a

1) Religio 1910., 374—5. l. — 2) 1478. évi 6. t.-c. — 3) 1474. évi 4. t.-c.

nyugtaért két denárt kellett fizetni. Három évenként aztán a falunagy tartozott elvinni a rovásnyelek mindkét példányát a megyegyűlésre s azt lajstromban is a megye elé terjeszteni, a megye pedig összeírta a király számára. A falunagynak a maga igazolása végett kellett bekérni a feleknél levő nyugtákat is, hogy a rovásokat összehasonlítsák. Sokan kihasználták a villicus helyzetét s pénzért engedték át a rovásnyeleket. Ezen a visszaélésen akar Mátyás segíteni, mikor kimondja, hogy „de capitibus dicarum nihil exigatur.“¹⁾

1) 1478. évi 5. t.-c. és 1481. évi 6. t.-c.

Gazdasági élet.

Östermelés, ipar, kereskedelem.

Földművelés fellendítésére irányuló intézkedések. A termény és állattenyésztés ága. A bányászat regáljog. Iparosok. Kereskedők védelme. Vásárok. Sóárulás királyi monopolium. Sókamarak. Élelmiszer árjegyzék.

A rendelkezésre álló kevés adatból is kétségkívül megállapítható, hogy Mátyás milyen súlyt helyezett az anyagi műveltség emelésére a szellemi mellett. A *rácoknak* s egyéb szakadároknak a tizedfizetés alól mentességet adott egy időre s tette ezt azért, hogy példájukon okulva, legyen kedvük másoknak is betelepíteni az engedménynek láttára.¹⁾ Többször intézkedik az igaztalanul elvitt *jobbágy* visszaadásáról, hogy a földesur a gazdasági munkáltatásokban kárt ne szenvedjen. Még a jobbágy szabad költözködését is eltiltják egy esztendőre (1474)²⁾ — tekintettel a háborús viszonyokra — mert az ország a jobbágyak szabad költözködése, folytonos helyváltoztatása miatt gazdasági romlást szenvedett volna. Ezért teszi már Nagy Lajos kötelezővé a kilenced beszédését, nehogy egyesek a jobbágyoknak tett kedvezésekkel elvonják másoktól a munkaerőt.

Csak bor, gabona, bárány, méh, köles, rozs, árpa, zabból (vinis, frugibus, agnellis, apibus, milio, silligine, hordeo et avena) lehet dézsmát

1) 1481. évi 3. és 4. t.-c. — 2) 1474. évi 14. t.-c.

szedni.¹⁾ Ez némi világot vet a Mátyáskori *termények* s az *állattenyésztés* ágaira. Bányászat a regale-jogok közé tartozott, mert ha arany, ezüst, vagy bármilyen bányát találtak az a fiscusra háramlott.²⁾

Iparosok közül csak a szabókat (sostores) és posztónyírókat emlegeti a törvény névleg, kiket Mátyás a tulságos vámok ellen oltalmaz, meghagyván, hogy tőlük is csak annyit szedhetnek, mint más mesteremberektől.

A *kereskedőket* védi a törvény a rablóktól, tulságos vámoktól. Mert a koronázás évében az Albert halála óta épült castellumok lerombolását rendeli el,³⁾ melynek egyik indító oka a vándor-kereskedők védelme a várak urainak rablótámadása ellen. Hét év múlva ismét találunk egy ilyen intézkedést s itt névszerint vannak felsorolva a lerombolandó várak.⁴⁾ Tulságos vámok ellen védi azzal, hogy egy községben csak egy helyen szedhetnek vámot s akik a folyón felfelé vagy lefelé jöttek a vámig, nem tartoznak fizetni csak ha keresztül mentek a hidon vagy hajón mint ezt már Nagy Lajos elrendelte.⁵⁾ A kereskedelem emelését akarta elérni, mikor koronázásakor megfogadta, hogy jó pénzt fog veretni (bonam monetam).⁶⁾

Vásárokat csak a váradi püspök és kalocsai érsek tarthatott vásárnap és Szűz Mária ünnepein egyháza birtokain.⁷⁾ Vásártartási joguk volt egyes

1) 1481. évi 1. t.-c. — 2) 1486. évi 49. t.-c. — 3) 1464. évi 10. t.-c. — 4) 1471. évi 29. t.-c. — 5) 1351. évi 8. t.-c. Ezt a törvényt Mátyás is megerősítette 1464-ben. — 6) 1464. évi 22. t.-c. — 7) 1464. évi 25. t.-c.

falvaknak is, az ilyen falvak a mezővárosok (oppida). Hetivásárokon (in foris hebdomodalibus) és korcsmákba (in tabernis) nem szabad fegyvert hozni, mert ott igen sok sebesítés, emberölés szokott történni.¹⁾

Királyi-monopolium volt a sóárulás, mert csak a királyisókat lehetett venni, vagy eladni, míg a külföldi sókat elkobozták. A só az erdélyi és máramarosi kamarákban volt felhalmozva, ahonnan a királyisókamarások elszállították a megyei fióksókamarákba az elosztásra. Mikor 1474-ben a subsidiumot megajánlották, ennek fejében mindenki kapott sót a királyi sókamarákból.²⁾

Hogy a háborus időket éppen így jellemezték a kereskedelmi túlkapások, mint manapság, azt legélénkebben bizonyítja az, hogy Mátyás a körülményeknek megfelelő lajstromot (regestrum) állított össze, melyen az élelmiszerekért követelhető maximális ár volt feltüntetve.³⁾ Ez az intézkedés különben nem első, mert már Kálmán megállapította a maximális árakat, főleg a keresztetek átvonulásakor.⁴⁾

1) 1486. évi 66. t.-c. — 2) 1474. évi 2. és 3. t.-c. — 3) 1486. évi 31. t.-c. 5. §. — 4) Kálmán I. törv.-könyv 44. fejezet.

Családi társadalmi szokások.

Lakás. Ruházat. Étkezés. Családi élet. Házasság. Ajándék, hozomány. hitbér. Öröklési jog. A nők negyed joga. A tulajdont védő törvények.

Egyik pontnál sem éreztem annyira a törvényeknek — mint művelődéstörténeti forrásnak — a szárazságát mint itt. A rideg cikkelyek nem vezetnek be a ~~kastrumok~~ és castellumok lakóinak belső életébe a *lakások* képét, berendezését egyetlen adat sem világítja meg.

Igy vagyunk a *ruházattal* is. Egyetlen adat említi a szabókat (sartores) és posztónyírókat (rasores), de a viseletre nem vet világot.¹⁾

Étkezést már megtudjuk onnan, hogy a törvény a villicust kötelezi a két dézsmáló ellátására két fogás étellel (duos ferculos), két kaláccsal (tortas) vagy két kerek kenyérrel (duas panes circulares) és két pint borral.²⁾

A *családi élet* tiszta, a nő helyzete tisztelt. Szigorú törvény őrködik a nőierények, a szüzieség felett. Aki szüzeket szeplősít, vagy tisztességes asszonyokat csábit el, egyenesen a király elé idézik.³⁾ A házasság vérség negyedizén belül el volt tiltva s egyházi bíróság büntetése sújtotta mint vérfertőzőt azt, aki negyedizen belül nőrokonait elcsábitotta.⁴⁾

1) 1486. évi 36. t.-c. — 2) 1481. évi 7. t.-c. — 3) 1462. évi 1. t.-c. 6. §. — 4) 1462. évi 2. t.-c. 14. §.

A házasság szentség, azért az egyházi bíróság illetékes a házasság és vele kapcsolatos perekben. A vőlegény a menyegzőn ajándékkal kedveskedik menyasszonyának, ez a *donatio*. A menyasszony pedig magával viszi a *hozományt* (parapherna). Az első boldog napok öröme között a fiatal férj nejének hűsége jutalmául *hitbért* (dos) biztosít arra az esetre, ha ő maga hamarább halna el.¹⁾ A hitbértől az özvegyet semmi körülmények között sem foszthatta meg senki, még ha a hűbéres nemes családjának magva szakadt is, mert vagy a király, vagy az új birtokos tartozott hitbérrel (dos) gondoskodni.²⁾

Ami az *öröklési jogot* illeti, a szt. korona eszméje szerint magszakadás, vagy hűtlenség esetén a birtok visszaszáll a koronára s azt a király újból adományozza. Ha azonban a birtok felkérőjével szemben ellentmondó jelentkeznék, ki azt állítaná, hogy a birtok öröklés jogán illeti őt az ügy eldőlteig a birtokot a király foglalta el, ki annak kezelését egy becsületes emberre bízta. Egy éven belül aztán igazolni tartozott az ellentmondó örökösödési jogát, különben a birtok a felkérőé lett. Ha nőági örökösök voltak, azoknak kezéből nem vették ki a birtokot az ügy eldőlteig, de igazolniok kellett egy éven belül, hogy a kérdéses birtok nőágon örökölheto-e? Ha kiderült, hogy a birtok a leányágot nem illeti, még akkor is biztosítani kellett az özvegy számára a hitbért s a leánynak pedig az apai ház elkerített negyedével a föld negyedrészt, melyben kiháza-

1) 1162. évi 3. t.c. 4. §. — 2) 1486. évi 26. t.c. 8. §.

sitásig sértetlenül meghagyandó s azontúl, pénzen váltotta meg tőle az új birtokos. Abban az esetben, ha a leány apja vagy fivére beleegyezésével szegény emberhez ment nőül, nemes módjára hagyja a törvény a negyedrészt birtokában. De ha fivérei vagy apja ellenére tette a negyedjogát (*ius quartalitii*), csak pénzben követelhetette. A törvény ezt régi szokásnak mondja.¹⁾ A tulajdont az igazságos Mátyás oltalmazza, mert többször intézkedik az igaztalanul elvett, törvénytelenül felkért birtokok visszaadásáról, még neki sem szabad senki birtokát — bármilyen súlyos panaszra — a főpapok, bárók tanácsa nélkül elfoglalni.²⁾

1) 1486. évi 26. t.-c. 9--14. §. — 2) 1464. évi 18. t.-c., 1471. évi 10. t.-c., 1481. évi 9. t.-c., 1486. évi 46. t.-c.

Biráskodás és erkölcsi állapotok.

Elsőfoku bíróság a jobbágy városi polgár és egyházi-ember számára. Megyei törvényszék. Királyi kuria. A kuria bírái. A király után a nádor a legfőbb bíró. Itélőmesterek. A királyi törvényszékek négy ülészaka. Rövid törvényszékek. Az egyházi törvényszék legfelsőbb foruma a római kúria. Generale iudicium. Proclomata congregatio. A bírák segédei: hites bizonyságok, esküdtek. A büntől a megtorlásig. Értesítő és rövid idézések. Bármely ügy a négy nyolcados törvényszakon befejezendő. Kik nyerhetnek haladékot? Az ártatlanság bizonyítása: párbaj, közös tanuvallatás eskü. A büntetés-pénzen a bíró és a nyertesfél osztozkodik. Az elítélt szabadon egyezkedhetik. Büntetések. Tulnyomó a pénzbüntetés. Főben járó bűnök. Jószágvesztes.

Nincs a nagykirálynak egyetlen decretuma, mely az igazságszolgáltatással ne foglalkozna. Azt akarta, hogy minden alattvalója a törvény, az igazság oltárán álljon.

Általános elv volt az, hogy mindenkit csak saját ura előtt lehet (ante suum patronum) perelni.¹⁾ Az úriszék volt az elsőfoku bíróság a jobbágy számára, vagy a falunagy; míg a városi-polgárok elsőfoku bírósága a városi tanács.²⁾ Egyházi embereknek az esperes. A városi-polgárok Zsigmond rendeletéből a király tárnokmester vagy országbíróhoz felebbezhettek,³⁾ az egyháziak a püspökhöz, érsekhez, a jobbágyok a vármegyei törvényszékhez, mely a nemeseknek is törvényszéke (sedes iudiciaria) volt.⁴⁾ — Sokan igyekeztek ugyan ki-

1) 1481. évi 17. t.-c. 2. §. — 2) Élén az évenként választott városi bíró, ki egyszersmind a városi hatóság feje is volt. Hajnik: Magy. bír. szerv. és perjog akadémiai kiad. 1899. 85. l. — 3) U. o. 91. l. 2. §. — 4) U. o. 91. l. és 118. l.

vonni magukat bánok, vajdák megyeispánok (comes parochiae) alispánok bírósága alól, hogy közvetlen a királyi biráskodás alá tartozzanak, de Mátyás kijelenti, hogy ez csak az örökös ispánok privilégiuma, kik régi királyok rendelkezéséből élvezik ezt a jogot.¹⁾ Ennek a *vmegyei törvényszéknek* (sedes iudiciaria) élén a főispán, mellette az alispán, szolgabírák (judices nobilium) és 8—12 esküdt királyi ember (homo regius) működött. A sedes iudiciara megsértőit 25 márkával büntették.²⁾ Kemény büntetés várt arra is, aki az ispánt vagy alispánt törvénykezési eljárásakor gátolta.³⁾ Az is megtörtént, hogy a nemesek vmegyei törvényszékére a peres felek fegyveres jobbagyokkal körülvéve jelentek meg, — rémitgetni akarván, — azért ezt Mátyás megtiltotta, nehogy a fegyverek befolyásolják az igazságot.⁴⁾ Zagoria ispánjának törvényszékét, amelyet Varasdon tartottak, megszüntette Mátyás 1486-ban s e megyében azután a bán előtt pereltek.⁵⁾ Harmadfoku bíróság volt a *királyi kuria* (curia regiae maiestatis.) Sokan, hogy ellenfeleiket zaklassák s a pert menél tovább huzzák minden kis dologban a kuria felebbeztek, azért Mátyás azokat, kiket a III. foku bíróság is bűnösnek ítélt kétszeres bíróssággal sújtotta, elrettentő példaul.⁶⁾ A *kuria bírái* a nádor, országbíró (index curiae regiae), a kancellár, tárnok-mester, főudvar-mester (magnus senschallus), horvát-dalmátszlavonországi bán

1) 1486. évi 21. t.-c., továbbá v. ö. Hajnik: Magy. bír. szerv. és perjog. 82 l. — 2) 1486. évi 8, 58, 60. t.-c. — 3) 1486. évi 67. t.-c. — 4) 1486. évi 65. t.-c. — 5) 1486. évi 50. t.-c. — 6) 1486. 53. t.-c.

s az erdélyi vajda. De ezek nem mind rendes bírák, (iudices ordinárii) csak a nádor, országbíró és a kancellár, (ha nincs jelen, akkor a királyi helytartó), mert ezeknek vagy helyettesüknek hivatalanul mindig ott kell lenniök, míg a többieknek csak ha akarnak vagy erre hívást kaptak. Mivel ezek is felesketett bírák és tisztek, bármikor beengedhetők, de senkit be nem hívhattak a három rendes bíró engedelmé nélkül. Aki hivatalanul bement, 100 arany volt a büntetése, bár az ajtók a tárgyalás alatt nyitva voltak, hogy a törvényszékeket senki se zavarja.¹⁾ A három rendes bíró bármikor ítéltethet, megvont a király távollétében is. A király után a legfőbb bíró a *nádor*. A panaszosok kívánságára köteles bárkit perbe hívni birtok és hatalmaskodási ügyben, míg a többik csak hatalmaskodásban ítéltethetnek. A királytávollétében ő a királyi helytartó, (locumtenens), mikor is, nála van a király bírói pecsétje (sigillum iudiciale regiae majestatis); csak a kegyelmezés és a koronára háramlott javak adományozása nincs jogában. Az általa kiszabott bírságot még a király sem igen engedheti el. Ő a kúnok és Dalmácia bírája.²⁾

A bírának jogi tanácsadói voltak az *ítélő mesterek* protonotarii, kik szintén ítéltettek, de csak a törvényszékeken a rendes bírák jelenlétében (otthon nem!). Minden bírónak volt ítélmestere, tehát volt királyi, nádori, országbírói, stb. ítélmester. Ők erősítették meg pe-

1) 1486. évi 68. t.-c., továbbá Hajnik: Magy. bir. szerv. és perjog. 45. l. 5. §. — 2) 1485. évi 9–12. t.-c.

csétükkel, aláírásukkal az ítéletlevelet és pedig a hitelesség kedvéért nemcsak egy, hanem két ítélmester,¹⁾ Ha valaki igaztalannak találta az ítélmestereket, felebbezhetett, a király, nádor vagy országbiróhoz, de becsmérlni nem volt szabad. Az ország összes birái azok helyettesei és ítélmesterei esküt tettek a király előtt, az alispán és szolgabírák a megye színe előtt.²⁾ A *királyi törvényszéket* évente négy ülésszakban tartották meg, Vizkereszt, Szt. György, Szt. Jakab, Szt. Mihály nyolcadától kezdve s tartott amíg a szükség kívánta. Még abban az esetben is meg kellett tartani, ha a király távol lenne az országtól, csupán általános felkelés idején maradhatott el.³⁾ Így 1474-ben egész éven át nem tartották meg az octávás törvényszéket, mert az egész országot, a török háboru foglalkoztatta. Négy év múlva már azt olvassuk a törvények között, hogy csak a Szt. Mihály napi nyolcadost kell okvetlenül megtartani, míg a többiek helyett *rövid törvényszékeket* (iudicia evocationes breves), melyeket az említett ünnepek 25-öd napjától kezdve a következő 25 napon okvetlenül be kell fejezni.⁴⁾ Ugyanekkor a macedói bánság területén tartani szokott nyolcadásokat végleg beszüntették.⁵⁾ A decretum maius pedig úgy intézkedik, hogy csak két nyolcadost

1) 1486. évi 20. t.-c. A protonatarius kifejezés legrégibb említése III. Béla egy 1183. évi kiváltság levelében van. (Hazai Okm. I. 2.) — A nádori ítélmester első említése 1268. (Wenzel III. 184.) — 2) 1486. évi 54. és 73. t.-c. — 3) 1462. évi I. t.-c. 17. § és 1464. évi 5. t.-c. — 4) 1474. évi 10. t.-c. és 1478. évi 13. t.-c. — 5) 1478. évi 11. t.-c.

kell megtartani, a Szt. György és Szt. Mihály körülit és pedig az ünneptől számított huszadik napon feltétlenül megnyitották, ha a király nem is volt ott. Két rendes birának mindenesetre ott kellett lennie, ha a többiek csak helyetteseiket küldték is el, különben nem tartottak.¹⁾ A törvényszékek számának csökkenését megmagyarázza az a nagy anyagi áldozat és fáradtság, amit az akkori rossz közlekedési viszonyok okoztak a törvényszéken résztvevőknek; hisz a magával vitt élelem, amit szekéren vittek utána nem volt elegendő hosszabb időre.

Az egyházi törvények legfelső foruma a *római kuria* volt, de fő és jószágvesztés terhe alatt tilos volt egyenesen Rómába menni panaszra, csak felebbezés útján.²⁾ Egyházi törvényszéken csak az egyházi természetű ügyek voltak, elbíráltak: szentség és istentisztelet körüli és minden ezzel összefüggő ügyek, melyekről Mátyás többször is intézkedik.³⁾

Az említett birói székeken kívül volt még a *proclamata congregatio* és *generale iudicium*. Mikor a király nem utazhatta be az országot, hogy személyesen szolgálhasson vidékenként igazságot, helyettesét, a nádort elküldte, hogy nevében minden ügyben törvényt lásson. Ez a *generale iudicium*. Amikor pedig a kiküldés csak egyes speciális, esetek elbírálása végett történt, akkor a *proclamata congregatiot* hívják össze

1) 1486. évi 3. t.-c. — 2) 1471. évi 19. t.-c., továbbá v. ö. Hajnik: Magy. bír. szerv. és perjog 113—119. l. — 3) 1462. évi 3. t.-c., 1464. évi 17. t.-c. és 1471. évi 17. t.-c.

a kiküldöttek s ott láttak törvényt. Így hatalmazta fel pld. Zsigmond a megyei ispánt arra, hogy a szegényeken hatalmaskodók felett proclamata congregatiomódjára jár hassanak el.¹⁾ Mátyás a törvénykezés ezen módját a tapasztalt visszaélések miatt megszüntette.²⁾ A generale iudicium pedig melyet minden évben, minden megyében megtartottak 78-ban, (ugyan akkor mikor az ocoztávák számát reducálták) az ország szükös helyzete miatt nem kellett tartani csak az ország déli szélén Pozsega, Walko, Szerém, Baranya, Csanád, Temes, Zaránd és Arad vármegyékben, ahol igen sok volt a rablás, gyilkosság, emberek eladása és sok gonosztett.³⁾ De itt sem szabad szálló-pénzt (pecunia descenuales) és biroságot követelni a szegénység miatt. Még le sem telt az idő, a törvény kimondja 81-ben a törvényszék szünetelését Szt. Mártontól Szt. Mártonig s ígéretet tesz végleges eltörlésre azon esetben, ha tanácsosai időközben valami más módot találnak a gonoszságok kiirtására.⁴⁾ Öt év múlva aztán 1486-ban, végleg eltörli a proclamata congregatioval együtt s az ispánnak hatalmat adott a rablások kiirtására.⁵⁾ A proclamata congregatio és a generale iudicium helyét egészen a megyei és királyi törvényszék foglalta el. — Hiteles pecséttel bíró egyházaknak a biráskodási eljárásokban szerepe volt, melynek kiküldöttei résztvettek a törvénykezési eljárás-

1) 1435. évi (II.) 4. és 5. t.-c. A generale iudicium vagy generale congregatioval először a XIII. sz.-ban találkoztunk. Wenzel IX. 39.; Fejér V. 2.; Hazai okm. V. 64. stb. — 2) 1486. évi 2. t.-c. — 3) 1464. évi 21. t.-c. és 1478. évi 7. t.-c. — 4) 1481. évi 14. t.-c. — 5) 1486. évi 1. t.-c.

sokon, mint *hiteles bizonyságok*. A konvent vagy káptalan bizonyásaival történtek a perbe hívások tanuvallatások, kik a megejtett funkciókról leveleket bocsátottak ki. Hogy csalárdság ne történjen esküt tettek felettesüknek, csak miséspapot küldtek ki e célra.¹⁾ A kisebb konventeknek pedig megtiltotta a levelek kiállítását.²⁾ A konvent és káptalan bizonyásaival kimentek a *királyi emberek* (homines regii) is, kiket az ispán a megyei nemességgel választott e célra a nemesek közül. Ezek is megesküdtek a törvénykezési eljárásokról haza térve.³⁾ A bűnösök érdekeit, mint manapság is, az *ügyvédek* képviselték, de úgy látszik lelkiismeretlenül jártak el, — nem bánták ha veszt is a fél, abban a tudatban, hogy Zsigmond rendelkezéséből csak a proclamata congregation hajtották be a birságot — most Mátyás kénytelen volt eltiltani, hogy 14 félnek az ügyénél többet egy ügyvédse vállaljon. A bíraktól pedig szigorú tárgylagosságot követelt, szigorúan megbüntette a félnek kedvező bírót s megtiltotta, hogy se ők, se *ülnökeik* (assessores) egyszerre bírák és ügyvédek ne legyenek.⁴⁾

A büntől a megtorlásig. A bűnös ember vagy alperes törvénybeidézését a konvent vagy káptalan kiküldöttje és a homo regius hajtotta végre, kik megjelenvén felmutatták a birói pecséttel ellátott idéző levelet, mely az ország bármely rendes birájának pecsétje alatt kelhetett.⁵⁾ Az

1) 1486. évi 10. t.-c. v. ö. továbbá Hajnik: Magy. bír. szerv. és perjog 161. l. — 2) 1486. évi 59. t.-c. — 3) 1486. évi 8. t.-c. — 4. 1486. évi 69. t.-c. — 5) 1464. évi 5. t.-c.

idéző-levéiben ki kellett tenni a bíró nevét s nem volt szabad „N. N. beleegyezésével és parancsából“ záradékkal ellátott leveleket kibocsátani az ország-lakosokat emiatt érő sok igaztalan zaklatás miatt. A főpapok és helyetteseik sem bocsáthatnak ki általános név nélküli idézéseket, hanem tegyék ki az idézett nevét az idézés tárgyával.¹⁾ A törvénybe fogások *rövid idézéssel* (brevi evocatione) vagy *értesítéssel* történtek (insinuatione.) Rövid idézéssel fogták perbe pld. a nemesek gyilkosait, mikor is a panaszos a nádor vagy országbíró pecsétjével ellátott levelet elvitte a megyei törvényszékre, hol melléje adták, a káptalan vagy konvent által kiküldött embert és egy homo regiust. A megtörtént idézésről a panaszos számára levelet állítottak ki. A bűnös pedig 25 nap alatt jelentkezni tartozott a király előtt.²⁾ Az eljárás csekélyebb ügyekben hosszadalmasabb volt. Az adóst pl. nem tartóztatták le azonnal, hanem először az ispán felszólította az adós urát, hogy alkalmazottját perbe fogja. Ha ez nem tett eleget, az ispán megidézte az adóst az első nyolcadosra s ha kellett a másodikra is. Ha ekkor sem tudta magát tisztázni, vagy nem jelent meg, ha ura volt oka távolmaradásának, akkor az ő vagyონából, ha nem az adós vagyónából elégítette ki az ispán a hitelezőt. A nagyon szegényt még személyében is átszolgáltatták a hitelezőnek. Ha

1) 1481. évi 14. t.-c. és 1486. évi 13. t.-c. — 2 1471. évi 28. t.-c. A megtörtént Idézésről kiállítatni szokott levél egyik legrégebb példája 1268-ból való. (Hazai okl. 55. 1.)

az ispán intézkedésének ellenszegültek, akkor került csak az ügy a király elé.¹⁾ A rövid idézéseket 1486-ban Mátyás megszüntette s azontul a nagy bünöket is a nyolcados törvényszékeken bírálták el, nem pedig azok megkerülésével. Bármilyen ügyet, még a birtokpereket is a négy nyolcados törvényszakon be kellett fejezni.²⁾ Az első szakon az alpereseket kikiáltották, hogy annál inkább tudomást vegyen az elene megindított eljárásról. Ha itt nem jelent meg, még nem kapott büntetést, de a másik két ülőszakon már pénzbírságot fizetett, a negyediken pedig ha ott volt, ha nem, ítéletet hoztak. Rendszerint a hatalmaskodási pereket az első, birtokpereket a második octáván be kellett fejezni, csupán azok kaptak három ülőszakig *haladéket*, akik követségben jártak vagy végvárak védelmével voltak elfoglalva. A negyediken azonban felettük is törvényt láttak.³⁾ Atyjuk halála után még osztatlan állapotban élő testvérek nem élvezhettek haladéket azon a címen, ha egyik testvérük teljesített ilyen szolgálatot. Aki hamis halasztással élt büntetést kapott. A perek hosszúra nyújtását azért büntette a törvény, mert sokan csak azért is halogatták az ügyet, hogy ellenfeleiket sok költséggel véginségre juttassák.⁴⁾ A perfolyamatot a király sem akadályozhatta meg.⁵⁾

A bűnös ártatlanságát *párbajjal*, (duellum) közös tanuvallatással bizonyította. Az előbbi

1) 1486. évi 29. t.-c. — 2) 1486. évi 9. és 13. t.-c. — 3) 1486. évi 19. t.-c. — 4) 1462. évi 1. t.-c. 11—12. §., 1464. évi 6. és 8. t.-c., 1486. évi 7. t.-c. — 5) 1486. évi 18. t.-c.

azonban 1486-ban eltörölték, részint a felfogadott és megvesztegetett bajvivók csalásai, részint az egyháziak jelenlétére való tekintettel, mivel a királyi személynőknek (*personalis presentiae regiae*) mindég ott kellett lenni, a törvényszéken, aki többnyire papi ember volt. Egyedül a bizonyíték és tanuk nélküli esetek eldöntését bízták, ezentul is párbajra.¹⁾

A bizonyítás egyedüli módja lett a *tanuvalatás*, mikor is az előzőleg megesketett tanukat az illető káptalan vagy konvent vagy a megyeszékhelyén a kiküldött egyháziak és királyi emberek a peresfelek távollétében kihallgatták. Vallatás előtt megkérdezték lakhelyüket, állapotukat s azt a többi vallomással együtt írásba foglalták. Hamis esküvőket, nem nemeseket tanuság tételre nem fogadtak el. Aki pedig a kiküldöttek közül hamisan járt el jószágát, javadalmát veszítette. Ha a vallatások jelentéseiből kitűnt, hogy panaszosnak van igaza, akkor nem a vádlottnak vagy alperesnek, hanem a panaszosnak ítélték meg az *esküt*, mert amaz esetleg hamisan esküdött volna. Ha panaszos tanui eltérően vallottak, a bíró döntött afelett, hogy melyik fél tisztázza magát esküvel. A vesztes aztán fizetett büntetést és költségeket, melyen a bíró és a nyertes osztozkodtak.²⁾ Jogában állott az elítéltnak kiegyezni ellenfelével s e célból a bíró magánál tarthatta a bűnöst három napig, de ha az egyezés nem jött létre, átadta a panaszosnak, hogy elvegye a méltó büntetését.³⁾ A

1) 1486. évi 18. t.-c. — 2) 1486. évi 10. és 14. t.-c. — 3) 1486. évi 55. és 56. t.-c.

hozzátartozói azonban ne bántódjanak, hanem az örökségük biztosítsák, mert fiu az apa bűne miatt nem lakolhat. Békebiróságul a biró 3 márkát hajthatott fel legtöbbet, de az egyezség létrejöttét nem akadályozhatta.¹⁾

Tulnyomó a pénzbüntetés. A legnagyobb száz arany, ezzel büntették azt, aki hivatlanul bement a törvényszékre s míg le nem fizette csonkatoronyba zárták.²⁾ Egymás ellen perlekedő egyháziak és világiak birsága kölcsönösen egyenlő volt. A birságokat a per befejeztével azonnal ki kell fizetni, elsősorban az ellenfélt, azután a birságból a bíróra eső hányadot. Akiket a megyei törvényszéken ítéltek el, azokon előzetes megintés után 15 napra okvetlenül felhajtották a birságot, még a jószágukat is, elfoglalhatták a birság fejében.³⁾ A perköltségeket a hites bizonyságok és királyi kuria jegyzője által kiállított levelekért járó illetékeket is meg kellett fizetniök már Zsigmond óta megállapított taxa szerint.⁴⁾ A nemesek megölése, megsebesítése, igaztalan elfogása, házainak megrohanása, főbenjáró bűnök. A szándékos gyilkosság, bármilyen rendű emberről van szó, halálos ítéletet von maga után. Nem szándékos gyilkosság esetén, a bűnös egyezkedhetett a meggyilkolt hozzátartozóival.⁵⁾ A nem nemest el is égették nagy bűnök miatt, pl. ha a katonák átvonuláskor megtámadták az isten házáat, hogy onnan a jobbágyok felhalmozott élelmi-

1) Már Nagy Lajos rendeletéből, melyet Mátyás is megerősített (1351 : 10.) — 2). 1486. évi 68. t.-c. — 3) 1486. évi 52. és 72. t.-c. — 4) 1486. évi 74. és 76. t.-c. — 5) 1486. évi 15. és 51. t.-c.

szereit elhurcolják, a kapitány volt felelős, ki nemes létére jószágvesztéssel lakolt, ha nem nemes el kellett égetni (comburare), melynek végrehajtására a sereg főkapitánya volt kötelezve.¹⁾ Jószágvesztésre a király senkit sem ítélhetett el egyszerű panasz alapján, bármily súlyos is, a tanácsosainak tudta nélkül.²⁾

Az erkölcsi állapotokra világot vet a „Decretum maius“ bevezetése (11. §). Még háborúval volt elfoglalva Mátyás, hosszas távolléte alatt föltámadt az országban a gyilkosok, tolvajok, rablók, gyujtogatók s ehez hasonló nagy bűnösök sokasága olyannyira, hogy sem utas, sem testvér a testvértől, sem idegen az idegentől nem volt biztonságban.

1) 1486. évi 59. t.-c. — 2) 1486. évi 46. t.-c.

Sajtóhibák.

18.	lap,	9.	sor:	Majd,	helyesen:	majd.
20.	"	23.	"	statucio,	"	statutio.
23.	"	29.	"	vegyenek,	"	vettek.
24.	"	13.	"	megnem	"	még nem.
27.	"	12.	"	szolgálatába,	"	szolgálatában.
"	"	19.	"	ordincs,	"	ordines.
"	"	24.	"	servé,	"	servi.
31.	"	29.	"	mint,	"	mit.
33.	"	19.	"	gazdaságuk,	"	gazdagságuk.
34.	"	6.	"	fővárosa,	"	főváza.
"	"	12.	"	kimaradt: „2. Közrendek“.		
"	"	17.	"	rendkívül,	helyesen:	renden kívül.
37.	"	7.	"	megzavarására,	"	megszavazására.
41.	"	28.	"	elvállalni,	"	elvállalni.
42.	"	18.	"	komo,	"	homo.
43.	"	10.	"	igtatás,	"	iktatás,
"	"	16.	"	jobbágy úr,	"	jobbágyúr.
44.	"	21.	"	civitates,	"	A civitates.
51.	"	19.	"	harmincad vám,	"	harmincad-vám.
60.	"	2.	"	hebdomodaliubus,	"	hebdomodalibus.
61.	"	7.	"	kastrumok,	"	castrumok.
64.	"	5.	"	udicium,	"	iudicium.
"	"	16.	"	oltárában,	"	oltalmában.
66.	"	13.	"	megvolt,	"	még.
"	"	16.	"	többik,	"	többiek.
68.	"	1.	"	Györgyé,	"	György.
"	"	13.	"	törvények,	"	törvényszék.
"	"	26.	"	És,	"	Ez.
70.	"	5.	"	csak,	"	kik csak.
"	"	16.	"	Zsigmod,	"	Zsigmond.
71.	"	10.	"	insinatione,	"	insinuatione.
"	"	21.	"	urát,	"	urát.

TARTALOM.

Bevezetés.	Oldal
A törvények művelődéstörténeti forrásértéke. A decretumok rövid tartalma és jellemzése	3
1. Föld és népe.	
Határváltozások. Föld- és néprajzi adatok	8
2. Mátyás király és udvara.	
Mátyás koronázása. Koronázaskor megerősíti a nemzet régi jogait. A koronaörök. A szent korona eszméjének megnyilvánulása Mátyásnál. Mátyás címe. Mátyás hatalomköre; ő a legfőbb törvényhozó, legfőbb bíró. Közvetlen királyi bíraskodás elé tartozó ügyek. A legfőbb bírószték, a királyi kuria vagy királyi udvar. Királyi ítélőmester. Legfőbb kegyúr. Legfőbb hadúr. Övé a szent korona földjének adományozási joga. Távollétében a nádor a helytartó. A nádor hatásköre. A király öt pecsétje	12
3. Egyházi társadalom.	
Érsekségek, püspökségek. Egyháziak szerepe az állami életben. Egyházi bíraskodás. Egyházak részvétele a végrehajtásoknál. Hites biztonságok. Egyházi jövedelem: dézsma (dézsma szedés), papiténykedések díjazása, törvénykezési eljárások eredményeiről kiállított levelek díja. Az egyházirend kiváltságai	18
4. A világi társadalom osztályai.	
Rendek. Renden kívülállók. A Mátyás kori jobbágy nem igazi szolga. Szabadon költözködik, de vissza követelhető, ha felmondás és adósságai törlesztése nélkül távozik el. A korlátozások nem jelentik a jobbágy szolgai állapotát. A Dózsa lázadás oka nem a jobbágy elnyomott állapota, hanem az eleség hiány. Földesurak a jobbágyot nem elnyomni, hanem neki kedvezni törekedtek. A Mátyás kori jobbágy terhe alatt csupán a korunkbeli állami egyenes adónak felel meg. Okleveles adatok a jobbágy elnyomásáról csak egyes konkrét esetekre vonatkoznak. Nemeselek: fő- és köznemeselek. Fő és köznemes közt jogban különbség nincs. A nemes ember élet és közbiztonsága. A köznemeselek szerepe a közéletben. Köznemeselek a főurak szolgálatába, mint hűbéreselek és zsoldosak. Főnemeselek. Városi polgárok. A társadalmi osztályok váza	27

5. Alkotmány és törvényhozás.

Oldal

Mi a törvényhozás? A nemzet régi jogainak biztosítása. Az alkotmányos élet leginkább megnyilvánul az országgyűlésen a törvényhozásban. Kik vesznek részt az országgyűlésen? Miképpen ment végbe a törvényhozás? 35

6. Hittételek és szellemi művelődés.

Kiket tart a törvény eretneknek? Ünnepeken tilos a vásártartás. Szűz Mária tiszteletére vall a hivatali eskü. Ünnepek. Szellemi élet tekintetében az egyház vezet. Ők a scolárisok, ők a tudósok, míg a világiakat „laicus”-nak mondja a törvény. A rovás-írás nyoma az adónyugta 39

7. Kormányzat és belügyi közigazgatás.

Mi a kormányzat? A közigazgatás szervei. A vármegye tisztikara: megyeispán, alispán, királyi emberek. Hites bizonyosságok. A megye és tisztviselőinek hatásköre. Városok, falvak. Villicus, városbíró, várositanács 41

8. Külügy hadügy.

Külföldi követjárásról nem tesznek említést a törvények. Mátyásnak ugyan csak kijutott a háborúból. A nemzet résztvétele a honvédelemben. Mentésük gyakori divatja Mátyás alatt. Következménye a zsoldos katonaság általánosabb alkalmazása. A bandériális hadkötelezettség kulcsa. Mátyás célja, hogy zsoldos hadseregét szaporítsa. Mi segítette ebben elő? Törvények a lakosság közbiztonsága érdekében a katonaság tulkapásaival szemben. Élelmiszer árjegyzék. Castrumok castellumok 45

9. Pénz és adóügy.

Mátyáskori pénzek. A király rendes jövedelmei: *lucrum camerae*, harmincad, bánya és só jövedelem. Mi a királyi kincstár adója? Mi a koronavám? Subsidiuinok. Illetékek. Vám. Földbér. Taxa. Köz-munka. Adókimutatás és behajtás. Adónyugta 51

10. Gazdasági élet: Őstermelés, ipar, kereskedelem.

Földművelés fellendítésére irányuló intézkedések. A termény és állattenyésztés ágai. A bányászat regáljog. Iparosok. Kereskedők védelme. Vásárok. Sóárulás királyi monopolium. Sókamarak. Élelmiszer árjegyzék 58

11. Családi és társadalmi szokások.

Lakás. Ruházat. Étkezés. Családi élet. Házasság. Ajándék, hozomány, hitbér. Öröklési jog. A nők negyed joga. A tulajdont védő törvények 61

12. Biráskodás és erkölcsi állapotok.

Oldal

Elsőfoku bíróság a jobbágy városi polgár és egyházi-ember számára. Megyei törvényszék. Királyi kuria. A kuria bírái. A király után a nádor a legfőbb bíró. Itélőmesterek. A királyi törvényszékek négy ülészaka. Rövid törvényszékek. Az egyházi törvényszék legfelsőbb foruma a római kúria. Generale udicium. Proclomata congregatio. A bírák segédei: hites bizonyságok, esküdtek. A bűntől a megtorlásig. Értesítő és rövid idézések. Bármely ügy a négy nyolcados törvényszakon befejezendő. Kik nyerhetnek haladékat? Az ártatlanság bizonyítása: párbaj, közös tanuvallatás eskü. A büntetés-pénzen a bíró és a nyertesfél osztozkodik. Az elítélt szabadon egyezkedhetik. Büntetések. Tulnyomó a pénzbüntetés. Főben járó bűnök. Jóságvesztés 64

XB 134959